

BUDAI LÁSZLÓ

**A VALENCIAFOGALOM KIALAKULÁSA,
BŐVÜLÉSE ÉS A VALENCIAKUTATÁSOK
PROBLEMATIKÁJA**

1. A valencia külföldi és hazai előzményei

A valenciaelméletek és általában a függőségi nyelvtan kialakulásának és fejlődésének történeti áttekintéséről azért is könnyen lemondhatunk, mert az érdeklődő olvasó ilyen irányú igényeit kielégítik a következő művek: Bräuer (1974), Helbig-Schenkel (1973: 11–92), Helbig (1973), Emons (1974: 3105), Maas (1974), Baum (1976), Biere (1976), Korhonen (1977), Eroms (1981), Tarvainen (1981), Engel (1982), Herbst (1983), Nikula (1986), Smereka (1986), Somers (1987), Welke (1988). 1976-ig teljesnek mondható a valenciával foglalkozó írások bibliográfiája Schumacher-Trautz (1976) művében.

A valenciaelméletnek – vagy ma már helyesebben mondva: a valenciaelméleteknek (vö. Kéri 1977, Juhász 1977) – hazai ismertetői: Károly (1963), Héjjas (1970), Hessky (1971), Juhász (1977), Kéri (1977), Rot (1984a, 1984b), Budai (1984, 1986). Az olvasó szíves figyelmébe ajánljuk Elekfi (1966) szótártani tanulmányát is.

Igaz ugyan, hogy az egyértelmű ‘valencia’ terminust – a kémiából kölcsönözve – a mondat szintaktikai elemzésébe Tesnière (1953, 1959) vezette be, ezért ténylegesen őt tekinthetjük a valenciaelmélet megalkotójának, de a gyökerek jóval mélyebbre nyúlnak.

A vonzat és a tranzitivitás fogalmát, amelyek ugyancsak az igének a bővítmények iránti igényét fejezik ki, a hagyományos nyelvtan is ismerte, de a morfológiai irányultságú hagyományos nyelvtannal szemben a valenciaelmélet átfogóbb, és nemcsak a különféle tárgyakat, hanem a valenciától függő határozókat, sőt az alanyt is vizsgálódása tárgyává tette (vö. Welke 1988: 11).

A németek Tesnière-rel csaknem egy időben, sőt már jóval korábban is kezdtek a valenciához hasonló fogalmakat beépíteni a hagyományos nyelvtanba. Engelen már 1902-ben megállapította, hogy az ige a mondat életadó és életben tartó középpontja. Helbig-Schenkel (1973: 12) a sort Meinertzel

(1781) kezdi, aki a predikátum jellemzésekor az 'einseitig-unselbständig', 'zweiseitig-unselbständig', 'dreiseitig-unselbständig' jelzőket használta, és ezáltal kétségbe vonta az alany kiemelt státusát. Helbig-Schenkel a sort Heysevel (1908) és Behaghellal (1924) folytatja, akik abszolút, illetve szubjektív (azaz bővítményt nem igénylő) és relatív, illetve objektív (azaz bővítményt igénylő) igékről beszéltek. Szerintük Bühler (1934: 173) is közel állt a valencia lényegéhez, sőt már az igei valencián is túlmutatott, amikor az egyes szóosztályokhoz tartozó szavak által nyitott és más szóosztályok szavai által betöltendő üres helyekről (**Leerstellen**) beszélt, de magát a 'valencia' szót még ő sem használta. A németeknek a valenciával kapcsolatos igazi sikereinek kezdetét azonban Helbig-Schenkel (1969, majd 1973) jelenti.

Schubert (1987: 26) azt mondja, hogy Tesnière nem találhatta fel a 'függőség' (dependency) fogalmát, hiszen ez a grammatikaelméletnek annyira alapvető fogalma, hogy hallgatólágosan vagy explicite azóta kell, hogy létezzen, amióta maga a nyelvészet. A gyökereket ő megint máshol találja meg más szerzők segítségével: „Baum (1976: 32) mentions that Charles Hockett (1958: 249) uses the term 'valence' apparently independently of Tesnière. Van Megen (1985: 170 n. 1) points to de Groot (1949: 111ff.), who used the term 'syntactische valentie' before Tesnière, and Smereka (1986: 4) claims that Kacnel'son (1948) is the originator of the term. Indeed Kacnel'son's (1948: 132) 'sintaksiceskaja valentnost' is the earliest use of the term in linguistics I am aware of, but perhaps someone will find a still earlier one.”

Allen (1966: 118) is hivatkozik Hockettra (Hockett 1958: 246–260), sőt a Hockett könyvét megelőző három tanulmányra (Anthony, Jr. 1954: 174–180, Pittman 1954: 5–8, Francis 1956: 102–106) is, amelyekben ugyancsak szó van a valenciáról (valence). Anthony és Francis bizonyos igék és bővítményeik közötti valenciakapcsolatokról értekeznek.

Az előzményekről szólva nekünk Brassai Sámuel (Brassai 1863/65, 1873) is meg kell említenünk. (Szintaktikai koncepciójának ismertetését lásd: Molnár 1973.) Én megemlítem még Tóth Pál László pedagógiai, a 'szemléltetés és munkaiskola' szellemében készült nyelvtankönyvecskéjét (Tóth 1933) is. Ábráiban a kör középpontjában van az ige, és koncentrikus körökön körülötte helyezkednek el a mondatrészek. Az igről ezt mondja: „Az állítmány a mondat középpontja, így legfőbb része. Tőle függenek a többi mondatrészek. A legelső fölérendelt mondatrész. Mindig ige” (Tóth 1933: 9).

Az alanyt és a tárgyat szinte szó szerint úgy határozza meg, mint Tesnière; a határozók osztályozásakor pedig 'lokalista' nézeteket vall. Az egész könyvet plágiumnak tekinteném, ha nem tudnám, hogy 1933-ban jelent meg, bár azt is meg kell jegyezni, hogy az ige-centrikus mondatfelfogás általában

sem idegen a magyar nyelvészettől.¹ Tóth Pál László ábrázolásmódja közvetlenül Brassai Sámuel mondatszemléletéből is származtatható.

A latin nyelv oktatásában több évszázados gyakorlat az igének közép-pontba helyezése, vonzatainak, kapcsolódási módjainak bemutatása.

A valenciaelméletről, ha eredetét tekintjük, summásan azt állapíthatjuk meg, hogy **egyrészt nyelvészeti, másrészt pedig nyelvoktatás-metodikai indíttatású diszciplína.**

A valencia iránt lelkesedő németek, szovjetek, franciák és egyéb kisebb népek (finnek, hollandok, svédek, szlovákok stb.) kutatói mellett az angol-szász nyelvészek sokáig igen tartózkodóak voltak a valenciával szemben. Angol nyelven a Werner (1978) szerkesztette tanulmánygyűjteményen túl az érdeklődés komolyabb jeleit csak a nyolcvanas évek elejétől figyelhetjük meg: Leech (1981), Matthews (1981), Roberts (1981), Allerton (1982). Az angol nyelvre vonatkozó intenzívebb valenciakutatások első eredményei is német, illetve orosz nyelven jelentek meg (Thiele 1972, Emons 1974, 1976; Mel'cuk – Percov (= Pertsov) 1973, angolul 1987). A németek az egyik egyetemi angol nyelvi tankönyvükbe is szervesen beépítették a valenciakutatások eredményeit (Giering et al. 1977).

2. Tesnière valenciafogalma

A valenciaelmélet a 60-as években keletkezett a strukturalista nyelvészet egyik irányzataként, és mint strukturalista nyelvészeti irányzat, a valenciaelmélet is azt tekintette feladatának, hogy szisztematikusan elemezze a mondatban a szavak egymáshoz való viszonyát, a szintaktikai struktúrát, mert az előző nyelvészeti irányzatok elsősorban az egyes szavakkal, azok osztályokba, szófajokba sorolásával, változókéességük (ragozásuk) kutatásával voltak elfoglalva (vö. Welke 1988: 9).

Tesnière strukturális mondatelemzésében a mondatot egy organikus egésznek tekinti, amely kívülről nézve horizontális, belülről nézve pedig vertikális struktúrájú. A vertikális struktúra csak akkor lehetséges, ha a mondatban függőségi viszonyt tételezünk fel, amelyben a fölérendelt elemet uralkodó elemnek (**régissant**), az uralom alatt álló elemet pedig alárendelt elemnek (**subordonné**) nevezzük. Tesnière szerint az ige a mondatban mindig a legfőbb helyet foglalja el, és uralkodik a többi, a neki alárendelt elem fölött. Szerinte minden szerkezet egymással függőségi viszonyban álló szavakból épül fel. Egy szerkezet uralkodó eleme alárendelt tagjával/tagjaival egy csomót (**noeud**) alkot. A mondatban a legfelsőbb csomó, a csomók cso-

---

¹ Az eddig idézett szerzőkön kívül lásd még Balogh (1888), Theisz (1888), Kal-már (1898); cit. Kovács (1980).

mója (**noeud des noeuds ou noeud central**) az igei csomó. Azt is hozzáteszi azonban, hogy nem minden struktúrában az ige a csomók csomója, azaz az uralkodó elem, de minden olyan szerkezetben, amelyben van ige, az ige az uralkodó elem. Szerinte a német grammatikusok helyesebben jártak volna el, ha nem a főnévnek, hanem az igének adják a 'főszó' (**Hauptwort**) nevet. Az igének meghatározott számú, a cselekvésben valamilyen minőségben részt vevő, vele alárendeltségi viszonyban álló aktánsa (**actants**: subordonnés du verbe qui, à un titre quelconque, participent à l'action) és korlátlan számú cirkonsztánsa (**circonstants**: subordonnés du verbe qui indiquent les circonstances de l'action: temps, lieu, manière, etc...) van. Az aktánsok száma határozza meg az ige valenciáját, és uralkodik az igei csomó egész struktúráján (Tesnière 1959: 15, 106, 666): „Le nombre de crochets que présente un verbe et par conséquent le nombre d'actants qu'il est susceptible de régir, constitue ce que nous appellerons la valence du verbe” (1959: 238).

Az aktánsok főnevek vagy azok megfelelői. A cirkonsztánsok adverbiumok vagy azok megfelelői. Az aktánsok száma szerint Tesnière különbséget tesz olyan igék között, amelyeknek egyetlen aktánsra sincs szükségük (**avalents**: sans actants, dits «impersonnels»), és olyanok között, amelyek egy (**monovalents**: à un actant, dits «intransitifs»), két (**divalents**: à deux actants, dits «transitifs») vagy három aktáns (**trivalents**: verbes à trois actants) fölött uralkodhatnak (1959: 666–70).

Tesnière megállapítja, hogy az aktánsok az ige mellett különböző funkciókat töltenek be, és sorszám szerint (par un numéro d'ordre) az aktánsok három fajtáját különbözteti meg: 1. **prime actant**, 2. **second actant**, 3. **tiers actant** (1959: 108).

Az aktánsok és a cirkonsztánsok megkülönböztetéséről azt mondja, hogy első tekintetre világos a határ a kettő között. Hamarosan kiderül azonban, hogy milyen nehéz ezt a határt pontosan megvonni. A harmadik aktáns például már bizonyos rokonságot mutat a cirkonsztánsokkal, némely cirkonsztáns viszont az aktánsokkal, ezért olyan kritériumokat kell meghatározni, amelyek segítenek az ige kétféle alárendeltjének a megkülönböztetésében. A kritériumok formaiak és jelentésbeliek lehetnek. Formailag az aktáns elvileg főnév, és ez elegendő ahhoz, hogy az ige alárendeltje legyen; szemantikailag pedig az aktáns szerves egységet alkot az igével, gyakran nélkülözhetetlen kiegészítője az ige jelentésének. A cirkonsztánsok viszont alapvetően fakultatívak.

Formailag kétségtelenül aktáns a harmadik vagy a második aktáns azokban a nyelvekben, amelyekben részeshatározós eset, illetve tárgyeset fejezi ki őket, míg határozottan a cirkonsztánsokhoz állnak közel azokban a nyelvekben, amelyekben prepozíciós szerkezettel jutnak kifejezésre. Más esetek-

ben viszont az egyértelműen cirkonsztánsznak tűnő bővítmény, amelynek még prepozíciója is van, az igével való szoros kapcsolata alapján az aktánsokhoz hasonlít. Az *Alfred change de veste* mondatban például ilyen bővítmény a *de veste*, amely azonban mégsem lehet aktáns, mert nem felel meg az aktánsok definíciójának (Tesnière 1959: 127–28).

Tesnière tehát a határozók semmilyen fajtáját sem sorolja az aktánsok közé, és ebben a hagyományos mondatrésztant követi, amely éles határt von a tárgyak és a határozók közé.

A valencia Tesnière-nél elsősorban szintaktikailag motivált, de beviszi a szemantikát is modelljébe. Azt mondja például, hogy az első aktáns az, amely végzi a cselekvést (*fait l'action*), a második az, amelyik elszenvedi a cselekvést (*qui supporte l'action*), a harmadik pedig az, amelynek a javára vagy a kárára történik a cselekvés (*au bénéfice ou au détriment de qui se fait l'action*) (Tesnière 1959: 108–109).

Tesnière szembefordul a hagyományos nyelvtannal, amikor megfosztja az alanyt a tárggyal szembeni különleges státusától, és az ige egyik bővítményévé degradálja (*le sujet est un complément comme les autres*). Hozzáteszi azonban, hogy csak strukturális szempontból igaz, hogy az alany ugyanolyan bővítmény, mint a többi, szemantikailag nem (Tesnière 1959: 109).

Kifogásolja, hogy a hagyományos grammatika logikai alapon szembeállítja egymással az alanyt, amelyről valamit mondunk és az állítmányt, amellyel az alanyról mondunk valamit. Az alanynak és az állítmánynak ez az oppozíciója elfedi az aktánsok felcserélhetőségét, ami az alapja a cselekvő és a szenvedő szerkezetek közötti különbségnek, és egyszersmind elhomályosítja az ige aktánsainak és valenciájának a teóriáját. Miközben Tesnière hangsúlyozza az aktánsok felcserélhetőségét, az aktánsok átszámozásával eltakarja az aktánsok konstans tulajdonságait. Azt mondja például, hogy amíg a cselekvő igének a második aktánsa a cselekvés elszenvedője, addig a szenvedő ige második aktánsa a cselekvés végrehajtója, amelynek a 'kontraalany' (**contre-sujet**) nevet adja, mert olyan mértékben áll szemben az alannal, amilyen mértékben a cselekvő szerkezet a szenvedő szerkezettel (Tesnière 1959: 103–10).

Az ige és aktánsai között uralkodó szemantikai relációk azonban nem egészen világosak és túlságosan általánosak. Nem egyértelmű, hogy a valencia alaki vagy fogalmi kategória-e. Egyrészt sorszámokkal látja el az aktánsokat, másrészt az ige mellett vállalt szerepük szerint osztályozza őket. Amit a fentebbi *de veste* státusáról mond, a szemantikai kritérium prioritására enged következtetni ugyanúgy, mint az a megállapítása, hogy a trivalens ige első és harmadik aktánsa személy, a második pedig tárgy. A sorszámokkal ellátott aktánsokat a hagyományos mondattani funkciókkal (pl. az alannal,

a tárggyal) állítja párhuzamba, ez utóbbiak viszont szerint szemantikai opozícióban állnak egymással. A szemantikai szempontok elsőbbségét jelenti bizonyos igéknek az avalens kategóriába való sorolása. Közel áll felfogása a szemantikai jegyeket és a szintaktikai relációkat szintetizáló esetgrammatikához, amikor azt mondja, hogy az igei csomó egy kis dráma (**un petit drame**) kifejezésére szolgál. Ugyanúgy, mint egy valódi drámában, az igei csomóban is kell lennie processzusnak (**proces**), de legfőképpen kellene színészek (**acteurs**) és 'körülmények' (**circonstances**). Ha most mindezt lefordítjuk a strukturalista szintaxis nyelvére, a következő egyenleteket kapjuk: **proces = verbe, acteurs = actants, circonstances = ciconstants**. Az avalens igék esetében, amikor felgördül a függöny, egy olyan szín tárul elénk, amelyben esik az eső vagy a hó, ahol nincsenek színészek (Tesnière 1959: 102, 106).

Különösen későbbi hatását tekintve fontos Tesnière-nek az a megjegyzése, hogy bizonyos valenciák munkanélküliek vagy szabadok maradhatnak (*Certaines valences peuvent rester inemployées ou libres.*) (Tesnière 1959: 238). Ez a megjegyzése hívta fel Tesnière követőinek a figyelmét a kötelező és a fakultatív aktánsok megkülönböztetésének a szükségességére.

3. A valenciafogalom bővülése

Tesnière valenciaelméletéből kiindulva, arra támaszkodva, fogalomrendszerét és terminológiáját többé-kevésbé követve vagy bírálva, majd tőle egyre jobban eltávolodva és önállósodva, igen sok valenciaelmélet lát napvilágot, egyre szélesebb területeit hódítva meg a nyelvnek. A valencia fogalmát kiterjesztik valamennyi szófajra, a szónál nagyobb nyelvi egységekre, de behatol a valencia a szó belsejébe is (**innere Valenz**, pl. Stepanowa 1971). A valencia egyre több más diszciplínával lép frigyre, mert mind több valencia-kutató lép fel azzal az igénnyel, hogy valamilyen általánosabb makroteóriába ágyazza be a valenciaelméletet, bár vannak, akik továbbra is megelégszenek egy-egy részterület feldolgozásával, bizonyos idegennyelv-oktatási igények kielégítésével. Helyesen jegyzi viszont meg Kéri (1977), hogy a valenciának a többi szófajra való kiterjesztésével, a mondattani síkról a logikai-jelentéstani síkra való terelésével, az esetgrammatikával való összekapcsolásával párhuzamosan a valenciaelméletek egyre jobban áttekinthetetlenekké válnak, és egyre kevésbé alkalmazhatók az idegennyelv-oktatásban.

A valenciakutatók is könnyen belefeledkeznek terminológiai vitákba, azonos terminusokkal látva el különböző jelenségeket és ugyanazt a jelenséget másnak és másnak keresztelve. Somers (1987: 189) felsorolja például a Tesnière-i **actant** és **circonstant** néhány későbbi megfelelőjét: Mitspieler – Umstandsbestimmung, Ergänzung – Angabe, argument – circonstant, parti-

cipant – circumstantial, inner – outer, inner participant – free adverbial, propositional – modal, nuclear – peripheral, complement – adjunct, argument – satellite, internal – external, central – peripheral, obligatory – optional. (Somers a terminuspárok forrásait is megnevezi.)

4. A valenciakutatások problematikája

A rendkívül színes palettán az alábbi kérdések és a rájuk adott igen változatos válaszok a legszembetűnőbbek. Elsősorban ezek a kérdések kerültek napirendre a XIV. Nemzetközi Nyelvészkonferencia (Berlin, 1987. augusztus 10–15.) egyik, a Gerhard Helbig vezette kerekasztal-beszélgetésén is. Minthogy a részletes válaszok lényegében a valencia eddigi történetét és további feladatait jelentenék, eleve le kell mondanom arról, hogy sorjában valamennyi kérdésre válaszoljak.

A valencia problematikájának tömör, de bárkinek, aki a téma iránt érdeklődik, bőséges feladatot jelentő ismertetését viszont lényegesnek tartom, ugyanakkor azonban csak a saját kutatómunkám szempontjából fontos kérdésekre igyekszem rövidebb-hosszabb válaszokat adni, ami szükségképpen a válaszok aránytalanságaihoz vezet.

4.1. A valencia és a nyelvi szintek

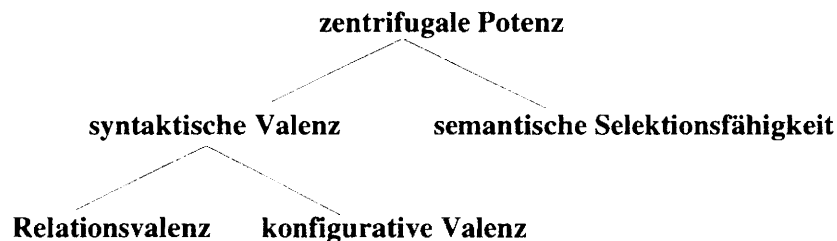
1. Célszerű-e a valenciaelemzést különböző szinteken végezni?
2. Hány valenciaszint különíthető el egymástól?
3. Morfoszintaktikai és/vagy logikai-szemantikai és/vagy kommunikatív-pragmatikai tulajdonság-e a valencia?
4. Mit értünk szemantikai, illetve logikai-szemantikai valencián?
5. Van-e pragmatikai valencia?
6. Függetleníthető-e a valencia a pragmatikai tényezőktől, vagy a valencia eleve kommunikatív-pragmatikai természetű tulajdonság?
7. Beépülhetnek-e egy valenciamodellbe a kommunikatív szituáció által kötelezővé vagy éppen fakultatívvá tett mondatrészek?
8. Alapjául szolgálhatnak-e a kognitív szcénák (prototipikus cselekvések, események) a szemantikai esetek és a szintaktikai valencia jellemzésének?
9. A perspektíva-változások következményeként létrejövő kereteket az ontológiai eredetű szcénák és/vagy a nyelvileg realizált predikátumok határozzák-e meg?
10. Vannak-e a valenciának szövegspecifikus jellemzői?
11. Általában hogyan feleltethetők meg egymásnak a valencia különböző szintjei?

A nyelvi szerkezetek több szempontú vizsgálatának a lehetősége arra készteti a nyelvészt, hogy a nyelvnek különböző szintjeit határozza meg, és

dolgozza ki az egyes szinteken belüli, valamint a szintek közötti kapcsolatokat, átjárókat vagy zsákutcákat; állapítsa meg, mennyire függnek egymástól az elkülönített részterületek, illetve mennyire őrzik meg autonómiájukat.

4.1.1. A valencia szintekre tagolódásának folyamata

Abramov (1971) Tesnière-re támaszkodva a mondatot mint egy egységes, hierarchikus struktúrájú egészet veszi figyelembe. Ennek a hierarchiának a csúcán a verbum finitum áll, amely nem függ a mondat egyetlen elemétől sem, hanem közvetlenül vagy közvetve uralja a többi elemet. Az ígének ezt a tulajdonságát Abramov nem valenciának, hanem centrifugális képességnek (zentrifugale Potenz) nevezi, és ezt a fogalmat a következőképpen taglalja:

Az ige szintaktikai valenciáját a bővítmények funkcionális (**relációvalencia**) és formális (**konfiguratív valencia**) jegyei határozzák meg. A relációvalencia mondja meg, hogy milyen a játékosok (Mitspieler) viszonya az igehez, például alany-e, tárgy-e a mondatban egy bizonyos játékos; a konfiguratív valencia viszont azt mutatja meg, hogy milyen módon realizálódnak ezek a kapcsolatok, azaz milyen esettel, adverbiummal, névmással stb. jutnak kifejezésre. A szemantikai szelekciós képesség az ige az a képessége, amely a játékosok szemantikai jegyeit határozza meg. Az ige az a mondatban betöltött különleges szintaktikai státusából adódik a szintaktikai valencia és a szemantikai szelekciós képesség közötti kapcsolat, amikor is az ige az elemnek a szemantikája környezetét meghatározott szintaktikai korlátozásokkal terheli meg.

Abramov esetében – modelljét összehasonlítva más, ténylegesen szintekre tagoló modellekkel – nem beszélhetünk kimondottan szintekről, nála inkább a valencia különböző aspektusairól és azok kölcsönös kapcsolatairól van szó. Ez a modell alapja lehet egy realista szemléletű valenciaelemzésnek.

Bondzio (1967: 263) viszont mint a logikai-szemantikai valenciaelmélet képviselője azt állítja, hogy tulajdonképpen nem az egyes nyelvek szavai rendelkeznek üres helyekkel, hanem az üres helyek a szavak által jelölt fo-

galmak logikai struktúrájából adódnak. Szerinte tehát az egyes nyelvektől független, univerzális jelenségekről van szó.

Günther (1974) sem egyszerűen az ige valenciájáról beszél, hanem az ige tulajdonságait két csoportra osztja: azokra a tulajdonságokra, amelyekkel az ige a mélyszerkezetben, illetve azokra, amelyekkel a felszíni szerkezetben rendelkezik. Nála a mélyszerkezet nagyjából a szemantikai, a felszíni szerkezet pedig a morfoszintaktikai struktúrának felel meg. A logikai predikátum-struktúrára támaszkodva, a mélyszerkezetben nem is ígéről, hanem predikátumról beszél. A predikátumnak megvan az a képessége, hogy meghatározza az argumentumok helyeinek a számát. Ezt a képességet a valencia szó német megfelelőjével '**Wertigkeit**'-nak (vegyértéknek) nevezi. A mélystruktúrában az argumentumok mindig a predikátumhoz kötöttek, kötelezőek. A felszíni struktúrában már ige, kötelező és fakultatív játékosársak szerepelnek; az ige uralkodó képességét pedig Günther is valenciának nevezi. A kötelező és a fakultatív játékosársak megkülönböztetésekor Helbig és Schenkel módszereire támaszkodik, míg az argumentumok meghatározásához a Fillmore-i esetgrammatikát hívja segítségül. A *geben* igével kapcsolatban például az alábbi információkat adhatjuk meg Güntherre támaszkodva:

geben

Esetkeret:	Agens, Ben[efizient], Objekt
Valencia:	3
Disztribúció:	Sn +Hum
	Sd +Hum
	Sa +Konkr[et]

Kételyeim, megjegyzéseim Günther modelljével kapcsolatban: ha még nem ige a predikátum, akkor mi? Ha pedig a predikátum is ige, miért van szükség a kétféle szerkezet megkülönböztetésére? Mi az argumentum és a játékosárs realizációja közötti különbség? Vagy az argumentum nem tud testet öltetni – mondjuk – szófajként? Ha tud, akkor megint mi az értelme az argumentum és a játékosárs megkülönböztetésének?

Az esetkeret nem tartalmazza redundáns elemekként a **+Hum** és **+Konkr[et]** elemeket?

Az ellentmondások száma egyre nő a valenciaszintek mind határozottabb elkülönülésével, számuk növekedésével párhuzamosan.

Lapinskas disszertációja (1984: 10–39) tömören és világosan ismerteti a valencia szintekre tagolódásának a folyamatát, ezért a továbbiakban az ő gondolatmenetét követem.

Lapinskas különösen gyakran hivatkozik Wilhelm Bondziora, Gerhard Helbigre, Barbara és Gerd Wotjakra, így lehetőségünk nyílik arra is, hogy a németországi valenciakutatások egyes, sokszor idézett mestereinek fonto-

sabb nézeteivel is megismerkedhessünk. Ezeket a nézeteket ugyan – személyes kapcsolatok révén is – elsődleges forrásokból is jól ismerem, de egy, a Lapinskas gondolatmenetéhez hasonló összefoglalást nem kívánok a magaménak vindikálni.

A hetvenes évek folyamán a valenciát egyre kevésbé tiszta szintaktikai, hanem sokkal inkább komplex logikai és szemantikai jelenséggént kezdték értelmezni. A valenciaelmélet e fejlődésének, amely a valencia és a jelentéselemzés összekapcsolódásához vezetett, Lapinskas (1984: 31) három fokozatát jelöli meg, amelyek szerint:

1. A valencia a mondat szemantikai kapcsolatainak indirekt szintaktikai kifejeződése. Lásd Irteneva (1971), Flämig (1972), Helbig (1976) (cit. Lapinskas 1984: 31).

Flämig (1972) a valencia három szintjét különítette el: a logikai-szemantikai valencia (**logisch-semantische Valenz**), a szemantikai esetek (**semantische Rollen**) és a szintaktikai valencia (**syntaktische Valenz**) szintjét. A logikai-szemantikai szinten megkülönböztet még egy gondolatilogikai szintet (**gedanklich-logische Ebene**) mint az objektív valóság közvetlen visszatükröződését, amelyen már elhelyezhető a valencia, legalábbis az üres helyek számát illetően, és egy szemantikai szintet (**semantische Ebene**), amelyen a mondat szavai között levő szemantikai összeegyeztethetőségi viszonyok határozhatók meg.

2. A valencia közvetlenül az autoszemantikus állítmány szemantikája által determinált. Lásd Mühlner 1975 (cit. Lapinskas 1984: 31).

3. A valencia a jelentés tulajdonsága, és maga is szemantikai jelenség. Lásd Bondzio (1971), Sommerfeldt-Schreiber (1977) (cit. Lapinskas 1984: 31).

Bondzio (1969, 1971, cit. Lapinskas 1984: 11) megállapítja, hogy a logikai-szemantikai valenciakapcsolatok motivációt és alapot jelentenek a mondatalkotásra és más szintaktikai kifejezésekre.

Továbbra is fennáll azonban a kérdés, hogy a valencia az ige formális adottsága-e, és mint ilyen nyelvspecifikus, és csak a felszíni struktúra disztribúciós adataiban ragadható meg; vagy fogalmi természetű, és akkor univerzális, nyelvektől független, a relációs logikával leírandó sajátosság (vö. Helbig (1982: 10), valamint Nikula (1976: 10ff), cit. Lapinskas 1984: 11). A probléma félreismerése ahhoz a feltevéshez vezetett, hogy a tartalmi és a formai szint egy az egyben megfeleltethető egymásnak. Lásd Admoni (1979, cit. Lapinskas 1984: 12).

A hetvenes évek második felében lett csak egyre világosabb, hogy minden morfoszintaktikai struktúrához legalább egy, de leginkább több tartalmi struktúra rendelhető. Végül is feladták a tartalmi szint és a kifejezés szintje közötti paralelizmus gondolatát (Lindgren 1983: 4, cit. Lapinskas 1984: 12).

Ezek az ismeretek összegződtek végül abban a következtetésben, hogy a valenciának különböző szintjei vannak, amelyek egymással kapcsolatban állnak és integrálódnak, amelyeket komplex módon kell figyelembe vennünk akkor is, ha a valenciavizsgálatok csak egyetlen szintre korlátozódnak (Helbig 1982: 11, cit. Lapinskas 1984: 12).

A logikai valencia kutatói a nyelvi jelentést mint a formatívával a jel egységéhez kapcsolódó eszméit veszik figyelembe, amely a visszatükröződési folyamatban keletkezik, és a tárgyak, folyamatok és azok tulajdonságainak invariábilis képét teremti meg az emberi tudatban. Az objektív valóság bizonyos jelensége ismertetőjegyeinek individuálisan nem variálható képét, amelyet a jelrendszerben egy meghatározott formatívával közvetítünk, nevezik denotatív jelentésnek, és ez a jelentés szolgál kiindulópontként a valencia vizsgálatához. A denotatív jelentést az elemek struktúrájaként fogják fel. Ezeket az elemeket szemantikai jegyeknek vagy szémáknak nevezik. A szémák eredetüket és primer funkciójukat illetően (mint a visszatükröződés egységei) a nyelvi rendszer nyelven kívüli elemei. Belső ismerettartalmi komplexitásuk foka egy adott nyelvben szisztematikusan determinált. Egy széma lehet egyszerű vagy komplex. A legtöbb szójelentés egy meghatározott számú, hierarchikusan elrendezett szémából, illetve szémastruktúrából áll. A szemantikai jegy fogalma pedig azon a feltevésen alapul, hogy a jelentések mint a nyelvi formatíva denotatív jelentései a véges számú rekurrens, distinktív jegyekből álló formatívákhoz hasonlóan meghatározott szabályok szerint állnak össze, és egymással összehasonlíthatóak, illetve egymástól megkülönböztethetőek. A szemantikai jegyek vizsgálatához a komponenciális analízist hívják segítségül.²

Ha a szématípusokat a szémák belső struktúrája szerint különböztetjük meg, akkor egy, két vagy több helyértékű relációs szémákról beszélünk. Az egy helyértékű szémák az objektív valóság tárgyainak vagy egyedeinek, tényállásainak, a tárgyai és tényállásai közötti relációknak a tulajdonságait fejezik ki. A modern logikában az egy helyértékű szémát $f(a)$ formában jelölik, amelyben f -et funktornak vagy logikai predikátumnak nevezik, míg az a -nak argumentum a neve. Az a kifejezés, amely egy másik kifejezést meghatároz, a funktor; a meghatározott kifejezés pedig az argumentum. A két helyértékű szémák képlete: $R(a, b)$. Itt az R két helyértékű logikai predikátum vagy relátor. A relációs szémák az objektív valóság tárgyai vagy egyedei, tényállásai, a tárgyak tulajdonságai és a tárgyak relációi közötti relációkat fejezik ki. Mind a két esetben állításról van szó, amely egy megnyilatkozás

---

² (E bekezdéssel kapcsolatban lásd Schippan (1975:50, 1980), Viehweger (1977: 100, 110, 125), valamint B. Wotjak (1982a: 9); cit. Lapinskas 1984: 16-17.)

révén jön létre. A logikai állítás a nyelvi mondat váza (logikai predikátum) és az általa nyitott üres helyek (argumentumok), amelyek még szintaktikailag nem törtek meg és még nem lexikalizálódtak, alapozzák meg a leendő mondat strukturális magvát. A propozíció (logikai predikátum+argumentum(ok)) tehát az objektív valóság tényállásait tükrözi vissza, és közvetít a valóság tényállásai és a nyelv szemantikai-szintaktikai struktúrája között (Helbig 1982: 11, cit. Lapinskas 1984: 18).

Minthogy a logikai kifejezésstruktúrában a logikai predikátum és argumentumai között nyelven kívüli viszonyokról van szó, logikai valenciáról beszélnek. Feltételezik továbbá, hogy különféle predikátumok vannak, amelyek különböző, kisebb vagy nagyobb logikai mezőkhöz tartoznak. Lehetnek például fogalmi mezői a statív predikátumoknak vagy a cselekvést kifejező predikátumoknak. Minden ilyen logikai mezőhöz a predikátumok alosztályai tartozhatnak. A statív predikátumok osztályának lehetnek például 'ADESSE', 'HAVE', 'PARS' stb. alosztályai. Minthogy feltételezzük, hogy a predikátum és argumentumai a mondat logikai vázát alkotják, azt is állíthatnánk, hogy egy szemantikai-lexikai szómező egyszersmind fogalmi mező is, de azt nem, hogy minden fogalmi mező egyben szómező is (vö. Van der Elst 1982: 10, cit. Lapinskas 1984: 18). Ugyanis a lexikon egyrészt olyan igékből áll, amelyek közvetlenül egy bizonyos predikátumra vezethetők vissza, mint *essen*, *hören*, *lieben*, *wissen*, másrészt viszont olyan igékből, mint *öffnen*, *töten*, amelyek több predikátumból tevődnek össze (Rosengren 1978: 200, cit. Lapinskas 1984: 18).

Az azonos szómezőhöz tartozó igék jelentésstruktúráját a modifikátor-szémák módosítják. A predikátumszéma a funktor- és a modifikátorszémát egyesíti magában. Egy ige inherens szemantikai struktúrája az a jelentés, amely az igében önmagában is megvan. Ez a jelentés szemantikai jegyekkel leírható, mégpedig olyan szemantikai jegyekkel, amelyek egy durva klasszifikációt jelentenek, azaz funktorokkal, valamint egy funktor által kijelölt alosztályon belül az egyes igékig lehatoló, egy finomabb osztályozást lehetővé tevő modifikátorokkal. Ily módon a funktorokat jelentésszisztematizáló, jelentésidentifikáló, a modifikátorokat pedig jelentésdifferenciáló szémáknak tekinthetjük. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy egy és ugyanazon széma egyszerre identifikáló és differenciáló is.

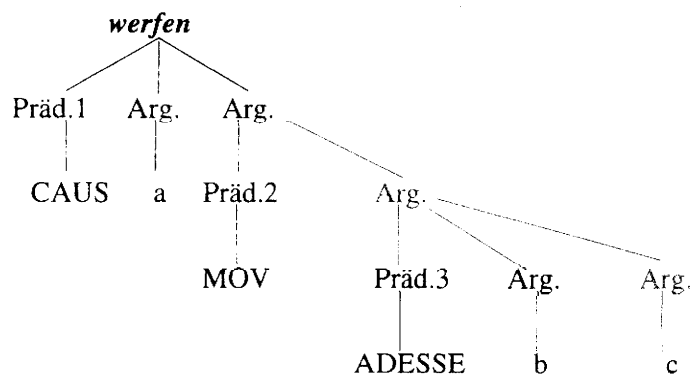
A funktorszémákkal szemben, amelyek csak az argumentumok számát adják meg, a modifikátorszémák az ige jelentését módosítják, s egyszersmind meghatározzák az argumentumok szemantikai-denotatív természetét, valamint szemantikai-funkcionális jellemzőit. Így jutunk el a szemantikai valenciáig.

A predikátumok argumentumait meghatározott szerepet játszó változók (lexikai egységek) töltik be a szemantikai valencia szintjén. A szavak mint

valenciahordozók meghatározott jelentésjegyeket viselő, meghatározott kontextuspartnereket igényelnek, míg másféle jelentésjegyekkel bíró másféle kontextuspartnereket kizárnak (Helbig 1982: 12, cit. Lapinskas 1984: 20.). A szemantikai valencia tehát szabályozza a logikai predikátum által nyitott üres helyeknek a valenciapartnerek megfelelő osztályaival való betöltését. A megfelelő valenciapartnerek kiválasztása és a meg nem engedett valenciapartnerek kizárása az ige modifikátorszémáira vonatkoztatva a partnerek jelentésjegyeinek kompatibilitása, illetve inkompatibilitása alapján történik.

Minthogy az ige minden jelentésstruktúrája funktor- és modifikátorszémákból áll, a logikai és a szemantikai valencia elválaszthatatlan egymástól, de paralelizmus nincs a valenciának e két szintje között, amint azt a *werfen* ige alábbi, logikai, illetve szemantikai struktúrája is példázza (Lapinskas 1984: 21):

a) logische Aussagestruktur:

vereinfacht:

a veranlaßt die Bewegung von b, die dazu führt, daß sich b in c befindet.

Archisemformel*: (ti Arg 2/PATIENS ADESSE LOK1 ARG 1/ AGENS CAUS (ti+k Arg 2 ADESSE LOK2)) (vgl. B. Wotjak 82a: 96)

b) Modifikatorseme:

a) (Aggregatzustand: /solid/)

b) (Ortung: /Luft/)

c) (direktionale Akzentuierung der FB: (+exog)///+pass///+dir/)

d) /Richtung/

e) (Zeit: /-ständig/)

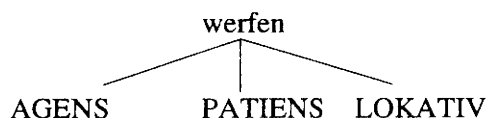
c) semantische Kasus:

Arg 1 → AGENS

Arg 2 → PATIENS

Arg 3 → LOKATIV GOAL

vereinfacht:

z. B.: *Peter wirft den Stein ans andere Ufer.*

*Darunter versteht man eine 'lexemfreie' Beschreibung der Proposition (vgl. dazu B. Wotjak 82b: 104)).'

A *werfen* lexémának igei jelentése van, amely egy komplex logikai állításstruktúrából (három predikátumból és három argumentumból) és meghatározott modifikátorszémákból áll. A komplex logikai predikátum **ADESSE** (b, c) és a logikai predikátum **CAUS** (a) csak indirekt módon járul hozzá az a, b, és c argumentumok szemantikai szerepének a meghatározásához, amennyiben éppen ezek az állítmányok nyitnak argumentumokat mint üres helyeket, és a mondat szemantikai magstruktúrájában szemantikai esetekként helyezkednek el. Következésképpen a szemantikai esetek a logikai állításstruktúra argumentumainak szemantikai-funkcionális jellemzői, és az ige logikai állításstruktúrájából származnak, de a logikai állításstruktúrával szemben már szintaktikailag megtörtek és lexikalizáltak (Helbig 1982: 24, cit. Lapinskas 1984: 22).

Mindebből világos, hogy nincs direkt megfelelés a logikai állításstruktúra (= logikai valencia) és a szemantikai esetek (= szemantikai valencia) között. A szemantikai esetek számának nem kell megegyeznie a logikai állításstruktúra komponenseinek a számával, mert amikor a logikai struktúra szemantikai esetekké alakul át, nem csupán a logikai állításstruktúra hierarchizált viszonyai linearizálódnak, hanem redukálódik is a logikai komponensek száma, ugyanis nem minden logikai komponens lexikalizálódik, és nem minden komponens jelenik meg aktánsként a felszíni szerkezetben.

A fentiekből arra a végkövetkeztetésre juthatunk, hogy a valenciaviszonyok összességükben az elemi szemantikai egységek (predikátumok, illetve funktorok és argumentumok) közötti kapcsolatok szintaktizálódásának az eredménye, és magát a valenciát is komplex jelenségként kell értelmeznünk a hang- és jelentésstruktúrák kölcsönösen egymáshoz rendelt viszonyrendszerében (Helbig 1982: 15, cit. Lapinskas 1984: 22). Létezik tehát egyrészt a logikai valencia, az egymás alatt hierarchikus viszonyban álló elemi logikai predikátum által nyitott argumentumokkal, másrészt pedig a szemantikai valencia, amelyben a szemantikai esetek az argumentumokból linearizációval és redukcióval állnak elő, amelyek az igejelentés-típusok közötti szemantikai viszonyok specifikumából absztrakciókat jelenítenek meg, és amelyek szintaktikailag már megtörtek, lexikalizáltak. A valencia e két szintjéhez jön még egy harmadik, a szintaktikai valencia szintje.

Az esetek (**Kasus**) lehetővé teszik a mondat szemantikai struktúrájának esetkeretekben (**Kasusrahmen**) való ábrázolását. Az esetkeretek tehát szemantikai mondatmodellek, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a morfoszintaktikai tulajdonságokkal, azoktól többnyire teljesen függetlenül jönnek létre (Helbig 1982: 76, cit. Lapinskas 1984: 27). Az aktánsok a lexikalizálódás, a szintaktizálódás és a morfológizálódás széles folyamatában keletkeznek. Az aktánsok mondattagok (**Satzglieder**), és mint az ige valenciapartnerei lexikalizáltak, az ige jelentésének a felszínen realizált argumentumai, amelyek az adott ige jelentésstruktúrájában a predikátum (funktorszéma) révén helyezkednek el, és mint szemantikai eseteket a lexikalizálódott predikátum tárja fel. A szintaktikai vegyértékkel (**Wertigkeit**) (= az aktánsok száma) és azok szintaktikai disztribúciójával foglalkozik a szintaktikai valencia.

Szintaktikai valencián a valenciahordozó által, nyelvenként differenciált módon megkövetelt és meghatározott számú és minőségű üres helyek kötelező vagy fakultatív betöltését értjük. A szintaktikai valencia szabályozza a logikai-szemantikai üres helyeknek a megfelelő esetben (alanyesetben, tárgyesetben stb.) levő morfoszintaktikai szóosztályokkal és/vagy mondatrészekkel (alannyal, tárggyal stb.) mint aktánsokkal való kötelező vagy fakultatív betöltését (vö. Helbig 1982: 12, cit. Lapinskas 1984: 29).

B. Wotjak (1982a: 47, cit. Lapinskas 1984: 29) szerint itt kétféle problémával van dolgunk: egyrészt az aktánsképzés (például az 'implicit' argumentumok felszíni realizása, illetve blokkolása és a szemantikai eseteknek (**Kasusrollen**) a legelőnyösebb szintaktikai funkciókra való kijelölése) problematikájával, másrészt pedig a szintaktikai vegyérték (**Wertigkeit**), azaz az ige bővítményeinek és a szabadhatározóknak (**freie Angaben**), valamint a kötelező és a fakultatív aktánsok megkülönböztetésének, a megkülönböztetésükre szolgáló kritériumoknak és műveleti teszteknek a problémájával.

Lapinskas (1984: 29–30) kiinduló posztulátumként a következőket állapítja meg:

1. A morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szempontjából nagy jelentőségű az aktánsok számának és kötelező vagy fakultatív jellegének a meghatározása ugyanúgy, mint a valencia által kötött, illetve a valencia által nem rögzített mondatrészek elkülönítése. Helbighez (1979: 72) csatlakozva azt mondja (1984: 29), hogy ezekre a megkülönböztetésekre a végső motivációt a logikai-szemantikai szinten kell keresni.

2. A morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szintjén egy igei bővítmény kötelező vagy fakultatív jellege mindig csak a konkrét igejelentésre, illetve jelentésvariánsra vonatkoztatva érvényes.

3. Nem minden argumentumnak kell aktánssá válnia. Bizonyos argumentumok soha vagy csak meghatározott feltételek mellett válhatnak aktánssá, de hangsúlyoznunk kell, hogy aktánsok mindig csak argumentumok alapján szintaktizálódnak (vö. B. Wotjak 1982a: 50, cit. Lapinskas 1984: 30).

4. Különbséget kell tenni logikai helyérték (**Stelligkeit**) (= az argumentumok száma) és szintaktikai vegyérték (**Wertigkeit**) (= az aktánsok száma) között. A logikai állításstruktúrában, valamint a szemantikai szinten minden argumentum kötelező, mert az igei jelentés része. A morfoszintaktikai szinten bizonyos argumentumoknak kell, másoknak lehet, míg megint másoknak bizonyos feltételek mellett szabad aktantiválódnuk. Egy konkrét igejelentés alapján létrejön egy grammatikailag helyes, szintaktikailag jól formált megnyilatkozás, amelyben csak bizonyos számú argumentumok realizálódnak, a nem aktantiválódott argumentumokat pedig mint a kontextustól függő vagy attól független preszuppozíciós argumentumokat implite hozzáértjük a megnyilatkozáshoz (vö. B. Wotjak 1982a: 52, cit. Lapinskas 1984: 30).

Abból a tényből, hogy nem minden argumentum aktantiválódik, arra a következtetésre juthatunk, hogy a szemantikai esetek és a morfoszintaktikai kifejezésstruktúra szintjei nem azonosak, és izomorfán nem is képezhetők le egymásra (Helbig 1982: 12, cit. Lapinskas 1984: 30).

Annak a valenciakoncepciónak az eredményeként, miszerint a valencia a mondat szemantikai kapcsolatainak indirekt szintaktikai kifejeződése, a nyolcvanas évek elején kialakult egy olyan valenciamodell, amelynek lecsapódását a következő művekben találjuk meg: B. Wotjak (1982a), Helbig (1983) (cit. Lapinskas 1984: 32). Ez a modell a logikai-szemantikai valenciából indul ki, amely háttérként szolgál a morfoszintaktikai jelenségek magyarázatához, és semmiféle paralelizmust nem mutat a valencia szintjei között.

Minthogy Lapinskas (1984) eddigi gondolatmenete megfelelő vitaalapul szolgál ahhoz, hogy az általa ismertetett nézetekkel kapcsolatban saját álláspontomat – legalábbis bizonyos nézetek, eljárások tagadásának az erejéig – kifejtthessem, itt be is fejezem disszertációjának ismertetését.

4.1.2. Kritikai megjegyzések a valencia szintekre tagolódásához

A) Flämig (1972) a logikai valenciát a mondatból mint a logikai állítás nyelvi kifejezéséből vezeti le. Az ige által nyitott üres helyeket a logikai predikátum által megkövetelt argumentumokkal veti össze. A nyelvi struktúrában a predikátumnak az ige, az argumentumoknak a játékosársak (**Mitspieler**) felelnek meg. A valenciának ezen szintjén logikai formulákkal

dolgozik: **F(x) (einvalent), a R b (zweivalent), a R b, c (dreivalent)**. A szemantikai valencia dönti el, milyen szerepek töltik be az üres helyeket. Ezek a szerepek (**Rollen**) Flämignél megegyeznek a Fillmore-i esetekkel.

Bármennyire csábítóan hangzanak is azonban a logika egyes megállapításai a valenciakutató számára, a logikához, a logikai valenciához közvetve, a visszatükröződési elmélet révén jutnak el a fentebb említett nyelvészek.

Úgy tűnik, hogy az egykori NDK nyelvészei számára szinte kötelező volt, hogy állandóan hivatkozzanak a marxista visszatükröződési elméletre. Mühlner (1984: 174) például eléggé militáns hangnemben a kései kapitalizmus pragmatizmusával, agnoszticizmusával hozza kapcsolatba a polgári nyelvtudomány azon álláspontját, mely szerint: „die Sprache nicht in erster Linie ein System von Zeichen sei, in deren Semantik sich die Wirklichkeit widerspiegelt”.

Az csak a legtermészetesebb, hogy az emberi nyelv valamilyen módon, valamilyen tükörrel visszatükrözi a nyelven kívüli valóságot, hiszen enélkül nem tudná betölteni a nyelv sem kognitív, sem kommunikatív funkcióját, ami azonban még aligha jelentheti azt, hogy ennek a visszatükröződésnek nyelven kívüli, szisztematikusan felépülő és a nyelvi rendszerek is megfeleltethető rétegei lennének az emberi tudatban.

B) Amint az előző fejezetben olvasható volt, felmerült a valenciakutatók (pl. Nikula 1976, Helbig 1982) körében a kérdés, hogy a valencia az ige formális, nyelvspecifikus, felszíni vagy fogalmi és akkor univerzális, tehát a relációs logikával leírandó tulajdonsága-e.

Mindaz, amit a valenciakutatásoktól remélünk, túl összetett ahhoz, hogy a kérdéseket ennyire sarkítva tehessük fel. Az adatok tekintélyes mennyiségére támaszkodva, meggyőződésem, hogy az a valencia, amit egyáltalán lehet és következésképpen érdemes kutatni, nyelvi és nyelvspecifikus, ami nem jelenti azt, hogy nincsenek univerzális, de akkor is nyelvi tulajdonságai, mert végül is ugyanarról a bolygóról szemléljük a világmindenséget, szűkebb és tágabb környezetünket. Ez a szemléletmód azonban annyira specifikus is tud lenni egy-egy nyelvben, hogy a valenciakutatás alapvetően csak formai kiindulású, induktív lehet, ha félsikereknél többre vágyunk.

Az aligha vitatható, hogy megnyilatkozásainknak az esetek döntő többségében tartalmi természetű motivációi vannak, de ez még jelenti azt, hogy ezek a motivációk annyira strukturáltak, hogy a gondolatok kivilágosodó és elhomályosuló, villámszerűen cikázó vagy pislákoló világában logikai és/vagy szemantikai valenciáról beszélhetnénk. A kapcsolatok, az asszociációk rendkívül bonyolult rendszere jellemző kell, hogy legyen a gondolatok világára, de ezekről mint valenciakapcsolatokról beszélni, aligha lehet. Ez a valencia fogalmát oly tágá, általánossá és főként megfoghatatlanná tenné, amely egyenértékű lenne magának a fogalomnak a megszűnésével.

A nyelvi formától függetleníthető, ‘alap’-ot jelentő logikai-szemantikai struktúra nincs. Az egyes nyelvészek által szerkesztett alakzatok sok esetben az adott nyelv tényleges szerkezeteinek a parafrázisai, és az egyes nyelvek leírásához konstruált ‘mélyszerkezetek’ esetleges hasonlóságai az adott nyelvek ‘felszíni’ struktúráinak a hasonlóságai. Megelégedhetnénk a józan ész érveivel is, de tekintélyekre, Wittgensteinra (Wittgenstein 1953), de másokra is hivatkozhatunk: ‘I am certain that something is fundamentally wrong with all the theories of absolute meaning that I have ever heard of’ (Ross 1981: 14).

Az ‘abszolút jelentés’-t egyébként Ross (1981: 14) így határozza meg: „theories that explain what meaning is and how symbols acquire it, and particularly, how symbols are related to things in the world, and to thought, I call theories of absolute meaning.”

Visszafelé haladva, azaz a formából kiindulva azonban fontosnak tartom annak a feltárását, hogy milyen jelentéstani tényezőkkel magyarázható egy-egy morfoszintaktikai struktúra. Több divathullámon túljutva, aligha érdemes vitatni a három évtizeddel ezelőtti megállapítás helyességét: „it is not the meaning that clues us to the form, but the form that clues us to the meaning” (Roberts 1964: 5).

C) Az előző fejezetben Helbig (1982) nevéhez kapcsolva, ‘még nem lexikalizálódott’ predikátumokról és üres helyekről (argumentumokról) mint a leendő mondat strukturális magváról is szó esett.

Miféle nyelvi ösköd az, amelyben valamik (mik?) még nem lexikalizálódtak? Ami még nem lexikalizálódott, az nem nyelvi. Ha a logikai állítás a nyelvi mondat váza lehet, akkor az azért van, mert a logikai állítás maga is egy nyelvi mondat. Ha képletbe van sűrítve a logikai állítás, akkor is kell, hogy verbálisan interpretálható legyen, egyébként nem tudhatnánk, mit fejez ki.

Nem könnyebb felfogni az alábbi, más néven nevezett fikciót sem: „A level at which semantic interpretation will be relevant will [...] be deeper than the level of ‘deep structure’ in syntax. This level will be derivationally prior to the attachment of lexical items to the base structure, which event constitutes the syntactic interpretation. Thus the underlying structures generated before semantic and syntactic interpretation or processing we will term the prelexical or underlying categorial structure” (Gruber 1976: 2).

Vajon mit lehet szemantikailag interpretálni ott, ahol még nincsenek lexikai egységek? Honnan jönnek a kategóriák, ha nincsenek lexikai egységek? Vagy vannak, de úgy teszünk, mintha nem lennének? Úgy látszik, Grubernek is túl mélyre kellett ásnia ahhoz, hogy megtalálja a nyelv ténylegesen létező lexikai egységeit: ‘**MOTIONAL**’, ‘**POSITIONAL**’ stb. Attól lesz belőlük prelexikális kategóriai struktúra, mert nagybetűvel írja őket?

Úgy tűnik, hogy azok a nyelvészek, akik ‘még nem lexikalizálódott’ argumentumokról, ‘prelexikális struktúrák’-ról beszélnek, sohasem olvasták Saussure-t. Vagy olvasták, de nem hittek neki? Kár! Pedig aligha lehetne cáfolni a következő sorok igazát: „Pszichológiai szempontból gondolatunk, ha a szavakkal való kifejezésétől eltekintünk, csak amorf és körvonalazatlan tömeg. Filozófusok és nyelvészek mindig egyetértettek abban, hogy jelek segítségével képtelenek volnánk két fogalmat egymástól világosan és tartósan megkülönböztetni. A gondolat önmagában véve olyan, mint egy ködfolt, amelyben szükségképpen semmi sincs elhatárolva. Nincsenek előre meghatározott fogalmak, és semmi sem különül el addig, míg a nyelv meg nem jelenik” (Saussure 1967: 144).

Mondhatja valaki, hogy a ‘prelexikális struktúra’ csak metodológiai segédfogalom, és van létjogosultsága, ha segít bennünket a lényeg megértésében. Lehet, bár erről nem nyilatkozik Gruber (1976). Flämig (1972) ‘**gondolati-logikai**’ szintje és az előző fejezetben ugyancsak előforduló ‘**fogalmi mezők**’ és a ‘**logikai mezők**’ azonban egyáltalán nem metodológiai fogásnak tűnnek.

D) Az előző fejezetben azt is megtudhattuk, hogy Van der Elst (1982) szerint vannak olyan igék, amelyek egy predikátumra vezethetők vissza (*essen, hören, lieben, wissen* stb.), és vannak olyan igék, amelyek több predikátumból tevődnek össze (*öffnen, töten* stb.).

Egyáltalán nem könnyű belátni, hogy a példaként felsorolt igék mely jelentéseire, jelentésvariánsaira igaz ez az állítás. Mivel egyszerűbb a predikátumstruktúrája a *lieben* igének, mondjuk a májusi estén a park kispadjait teleülő, csókolózó és egyéb -ó, -ő fiatalokra utaló *Sie lieben einander* mondatban, mint a *töten*-nek a *Der Mann hat die Frau getötet*-ben? Ki tudja, hány **CAUS, MOV** és **ADESSE** fér bele a fenti jelentésű *Sie lieben einander* mondatba. De ha tudjuk is, hogy hány, még mindig nem tudjuk, hogy mik a komponensei annak, hogy **CAUS, MOV** stb. Vagy mivel egyszerűbb a predikátuma az *essen*-nek az *Ich habe mich krank gegessen*-ben, mint az *öffnen*-nek az *Ich habe die Tür geöffnet* mondatban?

Azt hihetnénk, hogy Bolinger (1965) eredményesen vívta meg a csatát a jelentések atomizálói ellen, de ez nem így van, mert a jelentések dekompozíciójának az igénye, ha nem is a Katz–Fodor-féle módon (Katz–Fodor 1963), de valamilyen formában újra és újra feltámad, ezért továbbra is van értelme az ellenérvek taglalásának. Az is igaz viszont, hogy bizonyos jelentéselemek elkülönítése hasznosnak bizonyulhat egyes összefüggések meghatározásakor.

E) Az számomra nem okoz gondot, hogy morfoszintaktikailag realizálódik-e egy argumentum vagy sem, vagy hogy egy vagy több argumentumból áll-e elő egy aktáns. A már meghatározott számú argumentumok szintakti-

zálódásának folyamata bizonyos szabály(sor)ok szerint viszonylag könnyen elképzelhető. Az azonban már kétséges a számomra, hogy különböző anyanyelvű nyelvészek, akik egymás nyelvét nem ismerik, saját anyanyelvükből kiindulva a morfoszintaktikailag különböző, de azonos jelentéstartalmú mondatok alapján mindig azonos számú argumentumot találnának. Ha ez így lenne, akkor nem lehetne kétségbe vonni az univerzális logikai valencia síkjának a létjogosultságát, legalábbis módszertani szempontból egy kontrasztív nyelvi elemzés keretein belül. A sorrenddel azonban továbbra is gond van, mert a kiindulópont még mindig a tényleges nyelvi szerkezet, nem pedig egy attól függetlenül megragadható logikai struktúra.

Ha igaz az, amit az előző fejezetben olvashattunk, hogy ti. aktáns csak argumentum alapján szintaktizálódhat – és mivel argumentumhasadásról sehol sem volt szó –, akkor legalább annyi argumentumot (entitást?) kell találnunk, ahány aktáns van a mondatban. Vajon hány argumentumból származnak a következő mondatok aktánsai?

1. a) *Er schleudert ihm den Handschuh ins Gesicht.*

b) *Az arcába vágja a kesztyűt.*

Az a) mondat Erben (1960: 165, cit. Welke 1988: 12) egyik alapmodelljét példázza, amelyben négy kiegészítő (**Ergänzung**) található, míg a b)-ben, a rejtett alanyt is figyelembe véve, három. Vagy önálló argumentumból származik a birtokos személyjel is?

Az a)-hoz részben hasonló szerkező angol mondat:

2. a) *She hit him on the head (with a book).*

b) *Ráütött a fejére (egy könyvvel).*

(A fakultatív aktánsokat zárójelbe tettem.)

Hasonló a probléma az előbbihez: önálló argumentum van-e a birtokos személyjel mögött? Ha igen, akkor egyszerűen csak névmáscseréről van szó a két nyelv viszonylatában az aktantizálódás folyamatában. Már nehezebb a helyzet, ha magyarul így mondom:

c) *Fejbe vágta (egy könyvvel).*

Ebből a mondatból már eltűnt a birtokos személyjel.

3. a) *He struck the table a heavy blow.*

b) *Nagyot ütött az asztalra.*

Magyarul is mondhatnám esetleg hasonlóan is:

c) *Nagy csapást mért az asztalra. (?)*

A b)-ből kiindulva már nehéz lenne három argumentumot találni. Vagy lehet argumentum a határozók mögött is? Ugyanez a kérdés a 2. c)-vel és a 3. c)-vel kapcsolatban is felmerül. Mely határozók mélyén húzódnak meg argumentumok? És hol a határa az argumentumok számának?

Még tovább nehezítik az argumentumkeresést az alábbi mondatpárok. Koenig (1972–73) más céllal, a szekunder tárgyak illusztrálására hozza eze-

ket a mondatpárokat. Azt bizonyítják példái, hogy szekunder tárgyak egy komplex NP (NP+of+NP vagy NP's+NP) hasadása útján is keletkezhetnek oly módon, hogy az alanyi pozícióban levő komplex NP determinánsa megmarad a mondat alanyának, az alaptagból pedig tárgy lesz (vö. Budai 1987: 16–17 is):

4. a) *The seams of the sack split.*
     b) *The sack split its seams.*
     c) *A zsáknak a varrása szétfeszlett.*
     d) *A zsáknak szétfeszlett a varrása.*
5. a) *The bumper of the car broke.*
     b) *The car broke its bumper.*
     c) *Az autónak a lökhárítója letörött.*
     d) *Az autónak letörött a lökhárítója.*
6. a) *The driver's eardrum/The eardrum of the driver burst.*
     b) *The driver burst his eardrum.*
     c) *A sofőrnek a dobhártyája megrepedt.*
     d) *A sofőrnek megrepedt a dobhártyája.*

Hosszasan lehetne sorolni a hasonló példákat angolul is és magyarul is.

A 4–6. példában az angol a)-nak mindig a magyar c), az angol b)-nek pedig a magyar d) felel meg. A magyarban is van tehát két-két hasonló megoldás. Nagy különbség azonban, hogy míg a magyar mondatpárok között csak sorrendbeli különbség van, addig az angol nyelvi b) mondatokban megjelenik egy új elem, egy birtokos névmás. Továbbra is elfogadhatjuk, hogy a birtokviszony két argumentum alapján jön létre, de honnan jön most a b) mondatokba egy harmadik argumentum, amely birtokos névmásként aktantiválódik?

F) A három szintű (logikai valencia, szemantikai valencia, szintaktikai valencia) modell a Wotjak házaspárnál (B. Wotjak 1982a és G. Wotjak 1977, 1983) négy, Helbignél (Helbig 1983: 142) pedig már hat szintűre változik. Ez utóbbi különösen nagy változást jelent a Helbig-Schenkel szótárhoz (1969, 1973) képest, ahol még csak három szintet találunk, és azok is lényegesen eltérnek az imént említett három szintű valenciamodelltől. Csak egyetlen példát a szótárból (Helbig-Schenkel 1973: 312) illusztrációképpen:

geben

- I.   geben³ (V1 = reichen)
- II.   geben → Sn, Sa, Sd
- III. Sn → Hum (*Der Schüler gibt dem Lehrer das Heft.*)
       Sa → 1. +Anim (*Er gibt ihm das Kind, die Katze.*)
           2. -Anim (*Er gibt dem Kind den Roller.*)
       Sd → +Anim (*Er gibt dem Kind einen Apfel, den Tauben Futter.*)

Helbig (1983: 142) így képzei el a hat szintű valenciát:

wohnen (*Er wohnt in Leipzig/am Bahnhof.*)

I. a R b Zahl der logischen Leerstellen: 2

II. a) valenzrelevante Merkmale des Prädikats:

„+ statisch”, „+ Relation”, „-symmetrisch”,

„+ äußerlich”, „+Ort”

b) valenzirrelevante Merkmale des Prädikats:

„-Position”, „+Haus”, „+ständig” ...

III. Semantische Kasus

a → Zustandsträger

b → Lokativ

IV. Semantische Merkmale der Substantive:

a → „+Hum”

b → „+konkret”, „-organisch”, „+fest”;

„Ort”, „Gebäude”

V. a) a → Subj

b → Adv

b) a → Sn

b → pS

VI. wohnen²

Nem tudom, hogy egy ilyen szócikknek lehet-e még valamilyen gyakorlati, a nyelvoktatást segítő haszna, vagy ezt a célt végképp szem elől tévesztette Helbig. Azt hiszem, hogy a legfőbb gyakorlati haszna az egyetlenegy példamondat, illetve azok az elemek, amelyek megmaradtak az előző modellből (IV. a), V., VI.)

Hogy mi az elméleti jelentősége a hatlépcsős új modellnek? Az új modell többi összetevéjéről részben már elmondtam a véleményemet. Summa summarum: Az I. lépcső nem nyelvi szempontokra épül, és a VI. lépcsőt is figyelembe véve részben redundáns; a II. és a IV. b) fok csaknem reménytelen vállalkozás, különösen a II. b), ahol a felsorolás elvileg végtelen; a III. iránt pedig közömbös a nyelv, vagy ha nem, akkor a szemantikai esetek egyes komponensei azok, amelyek iránt érzékenységet mutat például az angol nyelv is.

Ha el is fogadjuk módszertani szempontból a komplex jelentések felbontásának a szükségességét, a II. ponttal kapcsolatban joggal hivatkozhatunk Kiefernek (1984a: 273) a jelentések felbontásával kapcsolatos intelmére, kérdéseire: „Ez az eljárás [...] semmiképpen sem lehet önkényes. [...] honnan vesszük a jelentésfelbontásban szereplő [...] elemeket? [...] hogyan igazolható egy ilyen felbontás helyessége? Hogyan döntjük el, hogy melyik a helyes vagy jobb felbontás?” stb.

G) Elméletileg tetszetős lenne ugyan a valencia különböző szintjeit kijelölni, és egy bizonyos irányból, akár a forma, akár a tartalom felől a másik

vagy a többi felé haladva a közös és az autonóm területek jellemzőit feltárni. Amint a fenti példák is tanúsítják, nem kevés nyelvész tévedt már ingoványos talajra e vágyak által vezéreltetve. Az alábbiakban Allerton (1982) példája is azt igazolja, hogy ténylegesen reális veszélyről van szó. Intő példaként főként azt a művet elemzem alaposabban, amely – legjobb tudomásom szerint – az egyetlen könyv (Allerton 1982), amely címe szerint is egyértelműen az angol ige valenciájával foglalkozik.

Allerton könyvének előszavában afölötti örömének ad kifejezést, hogy a nyelvtudomány ma már megszabadult a dogmáktól, és jobban befogadja az újat, mint régebben. Ma már azt a kérdést is feltehetjük például, hogy a valencia fogalma milyen mértékben gazdagította szintaktikai ismereteinket, és közben nem kell azt is megkérdeznünk, hogy milyen makroteóriának része ez a fogalom. A valencia is alapvető fogalommal válhat egy új grammatikai teóriában vagy egy elméleti szintézisben. Néhány sorral lejjebb (1982) viszont már így ír: „Yet despite the acknowledged importance of the notion, it has not so far been given a clear theoretical basis or had its precise relationship to ‘dependency’ explained. The present volume aims to remedy this theoretical deficiency and also sets out to apply a more refined version of valency theory to the description of English verbs”.

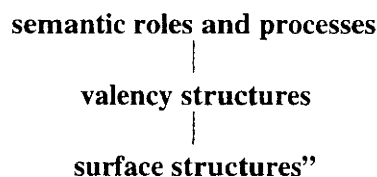
A rövid örömmel az lett a végeredménye, hogy másfél száz oldalas elmélkedés után megszületett az a két oldalnyi minta, amely mindössze kilenc angol ige valenciáját mutatja be ilyen bevezetéssel (1982: 148): „The following suggestions for the valency component of certain English verbs are intended only as a general schematic indication for a very small sample. Various aspects of the entries are debatable, as is clear from the text of this volume”.

Nem lehet mélyenszántó az az elmélet, amely csak ennyire tud számot adni bizonyos nyelvi jelenségekről. Persze akkor sem kel ki a mag, ha túl mélyre vetik. Miről is szól akkor ez a mű? Igazságtalanok lennénk, ha tagadnánk, hogy nem tartalmaz a könyv nagyon lényeges megállapításokat is. Ugyanakkor annyira rabjává válik a szerző annak az elhatározásának, hogy átfogó elméleti keretbe foglalja a valenciát, hogy önmagával is állandó ellentmondásba keveredik. De nézzük sorjában az ellentmondásokat!

Nagyon fontosnak tartom Allerton alábbi megállapítását, amellyel egyet is értek: „As the core element, the verb may be said to determine its elaborator(s), since it requires it/them to be of the right number and type(s). But looked at from another point of view, the verb may also be said to be dependent, in the sense that **it cannot occur unless the elaborator(s) is/are present and in accordance with specifications**; even apparently independent (i.e. intransitive) verbs must be able to rely on not being burdened with any surplus noun phrases or the like”. (1982: 39)

Számomra a második mondat általam kiemelt része azt jelenti, hogy az ige teljes egészében felszíni jelenség, és addig nem is létezhet, amíg környezetével kölcsönhatásban, egy tényleges megnyilatkozásban a felszínen meg nem testesül. Csak azt nem értem, hogy az egyértelműen csak a felszínen előforduló ige mi lehet megtestesülése előtt, hogyan kerülhet az ige valenciasszintje a felszín alá és csak oda, azaz önmaga alá, amint azt a 48. oldalon található cím is elárulja: **RELATING SEMANTIC, VALENCY AND SURFACE LEVELS**. Hogyan vállalkozhat a szerző az angol ige valenciájának a leírására, amikor az általa kijelölt valenciasszinten még nem lehet ige az ige? A valenciasszintet megelőző szemantikai szint helyét és tartományát sem találom, hiszen amikor az ige megtestesül, már szemantikailag is az, ami. Ezt maga Allerton is vallja a 48. oldalon, bár nem teljes meggyőződéssel: „When a verb is used in an actual sentence, it is presumably chosen from the lexicon with a view to portraying the semantics of an actual event or state”.

A szintekből azonban továbbra sem enged Allerton, és ezt írja az 52. oldalon: „We have [...] proposed a three level analysis of valency patterns, which may be represented in a simplified form:

(Nem értem, de csak ábrázolásbeli furcsaságnak tekintem, hogy miért a felszíni szerkezetek (surface structures) kerültek alulra.)

Akkor sem értjük meg pontosabban, hogy hol is helyezkednek el ezek a szintek, hogyan is lehetne kapcsolataikat érzékletesebbé tenni, ha az 57. oldalt hívjuk segítségül: „there is a need for three levels of semantic-grammatical description: at the semantic level we require semantic roles like agent and patient; at the valency level we require functions like valency subject and object which have an independent semantic basis (principal, subprincipal participant etc.); and at the surface level we require syntactic slots clustering around the surface subject, which is selected on an independent basis”.

Mindössze az lett világosabb, ami persze csak fokozza zavarunkat, hogy meglehetősen függetlenek (independent) egymástól ezek a szintek. A könyv ismeretében az is világos, hogy Allerton mindenáron a szintaktikai funkciókról és a szemantikai szerepekről kíván értekezni, és ez irányú szándékát próbálja

megindokolni. Elemében is van, amikor újabb és újabb címkéket kell ragasztania a szintaktikai funkciók határesetekre ('objoid', 'perject' stb.).

Allerton már a 45. oldalon bemutat egy táblázatot, amelynek a címe: *Correlation of Valency and Surface Functions*. Itt mindössze ennyi a különbség a két szint között: 'Valency Gap' van az ún. meteorológiai igék oszlopában a 'Surface Subject'-tel szemben; a tárgyatlan igék és a cselekvő tárgyas igék esetében nincs különbség a két szint alanya és tárgya között; a szenvedő tárgyas igének viszont van a 'Valency Subject'-tel szemben 'Surface Perject'-je, a 'Valency Object'-tel szemben pedig 'Surface Subject'-je. Ennél több igazi támpontot nem kapunk a szintek közötti különbségek megértéséhez. Ez pedig igazán nagyon kevés. Annyit megtudhatunk még, hogy az angol meteorológiai igék avalensek, amit mások is állítanak, bár állításukkal nem tudok azonosulni. Amennyiben a valenciát morfoszintaktikai jelenségnek vagy annak is tekintjük, a meteorológiai igéknek is van egy kötelező valenciája, bár nincs referenciája. Az ige megtestesülése, azaz morfoszintaktikai jelenséggé válása előtti állapotot pedig homály fedi.

Tegyük fel, hogy nem jól értelmezem Allerton sorait, és tényleg elkülöníthetők egymástól és meg is feleltethetők egymásnak az általa javasolt szintek: a szemantikai szerepek, a valenciastuktúra és a felszíni struktúra szintje, a valencialeírásnak ezt a keretét akkor is el kell utasítanunk, mert a szemantikai szerepek (pl. performer, recipient, affected stb. (1982: 148)) és a szintaktikai funkciók (pl. subject, object, prepositional objoid stb. (1982: 148)) túl általános rovatfogalmak ahhoz, hogy velük az ige minőségi valenciája jellemezhetővé váljék. A szintaktikai funkcióknak, de különösen a szemantikai szerepeknek a kategóriái alkalmatlanok arra, hogy elkülönítsük egymástól a szószerkezeteket és a tagmondatokat mint igei valenciákat. Csak ezekkel a kategóriákkal dolgozva, le kellene mondanunk arról a sok száz ígéről, amely valenciaigényeinek egy részét tagmondattal elégíti ki. Nem véletlen, hogy Allerton könyvében az *Overall List of English Verb Valency Structures* cím alatt, ahol 31 valenciastruktúrát sorol fel egy-egy példamondattal, a példamondatokban egyetlenegy tagmondatot sem találunk (1982: 145–47).

A különböző szintek elleni ágálásom nem jelenti azt, hogy fölöslegesnek tartom a valencia sokoldalú vizsgálatát, jellemzését, és hogy metodológiai megfontolásokból sem fogadok el feltételezett nyelvi szinteket. Kiefer (1984b: 281) álláspontját készséggel elfogadom, miszerint értelmes egy nyelvészeti fogalom, ha mond a nyelvről valamit, ha megmagyaráz bizonyos nyelvészeti jelenségeket, de két dolog a nyelvreírás szintje és a leírandó nyelvi jelenség, és módszertani hiba a két szint összekeverése. A fentebbiekben ismertetett, a visszatükröződés elméletére épülő valencialeírásokban viszont nem hipotézisként, hanem pszichológiai realitásként, nyelvi tényként

kezelik a szerzők az általuk megnevezett logikai vagy logikai-szemantikai szintet.

4.1.3. A morfoszintaktikai valencia

1. Elhatárolhatók-e egyáltalán egymástól az aktánsok és a cirkonsztánsok, vagy csak az igéhez való kötődésük különböző fokozatai állapíthatók meg?

2. Milyen módon határozhatjuk meg e fokozatokat: szintaktikailag (operációs tesztekkel), szemantikailag (a predikátum-argumentum struktúrával) vagy pragmatikailag (szcénákba ágyazva)? Vagy egyszerre több szempontot figyelembe véve?

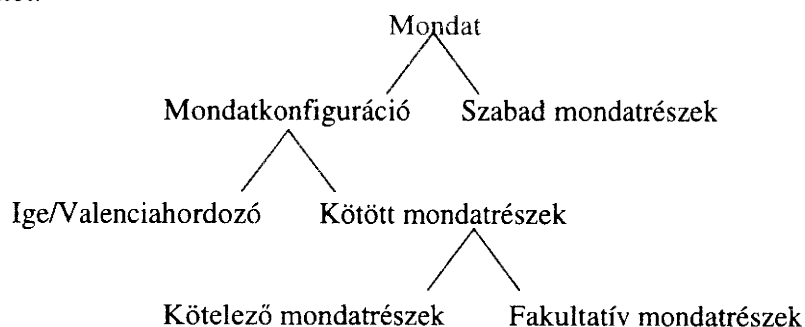
3. Milyen szintaktikai tesztek állnak rendelkezésünkre e feladatok megoldásához?

4. Az ún. eliminációs tesztek alkalmasak-e arra, hogy segítségével elkülönítsük egymástól a kötelező és a fakultatív aktánsokat?

5. Hogyan lehet az igéket morfoszintaktikai valenciájuk alapján osztályokba sorolni?

A szintaktikai valencia keretében a kutatók különféle módszereket dolgoztak ki egyrészt az aktánsok (**actants; Aktanten/Argumente/Mitspieler/Ergänzung(sbestimmung)en/Valenzpartner; complements/elaborators/partners**) és a cirkonsztánsok (**circonstants; (freie) Angaben; adjuncts/free adverbials**), másrészt pedig a kötelező és a fakultatív aktánsok közötti határok megvonására, de egyik módszer sem bizonyult tökéletesnek. Vannak, akik eleve kétségbe vonják az ilyen határok létezését, mint például Vater (1978: 21): „it might be more realistic to speak of different grades of verbal dependants, extending from those that are required by the majority of verbs (like the subject) to those that occur most frequently (but not exclusively!) freely (like place and time phrases)”.

Mühlner-Radtke (1971) nyomán a következőképpen tagolhatjuk a mondatot:

Nézzük meg példaként három angol mondatnak a fenti ábra szerinti komponenseit:

- 7. a) *He put his hands into his pockets.*
- b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*
- c) *I was at home alone in the evening.*

Mondatkonfigurációk (félkövérrel szedve):

- 8. a) ***He put his hands into his pockets.***
- b) ***Tom is writing a letter to Betty in red ink.***
- c) ***I was at home alone in the evening/***
I was at home alone in the evening.

Szabad mondatrészek (kerek zárójelben):

- 9. a) –
- b) *Tom is writing a letter to Betty (in red ink).*
- c) *I was at home (alone) (in the evening)/*
I was (at home) alone (in the evening).

Kötött mondatrészek (aláhúzva):

- 10. a) *He put his hands into his pocket.*
- b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*
- c) *I was at home alone in the evening/*
I was at home alone in the evening.

Kötelező mondatrészek (kétszer aláhúzva):

- 11. a) *He put his hands into his pocket.*
- b) *Tom is writing a letter to Betty in red ink.*
- c) *I was at home alone in the evening/*
I was at home alone in the evening.

Fakultatív mondatrészek (szögletes zárójelben):

- 12. a) –
- b) *Tom is writing [a letter] [to Betty] in red ink.*
- c) –

Az a) és a b) példákban minőségi szempontok szerint, az ige szemantikai és szintaktikai igényei alapján döntünk a mondatrészek státusáról, mennyiségi jellemzőiről, míg a c) példákban a kettős lehetőség a mennyiségi követelmények erősödését jelzi.

Talán ennyi példa is elegendő a nehézségek érzékeltetéséhez.

4.2. A valencia és a mondatmodellek

1. Milyen összefüggések vannak az ige valenciája és a mondatmodellek között?

2. A mondatmodellek mindenféle rendszerezésének formai kiindulásúnak kell-e lennie?

3. Van-e a morfoszintaktikai mondatmodelleknek általánosítható jelentéstartalma?

4. Van-e szoros kapcsolat a morfoszintaktikai és a szemantikai mondatmodellek között?

5. Hogyan feleltethetők meg egymásnak a formai kiindulású (morfoszintaktikai) és a tartalmi kiindulású (szemantikai) mondatmodellek?

6. Milyen kapcsolatok vannak a szemantikai mondatmodellek (vagy esetkeretek) és az esemény-, illetve szituációtípusok között?

Már Glinz (1952) is vallotta, hogy a mondat sarkpontja a verbum finitum, és őrá is támaszkodva Erben (1960) volt az első, aki összekapcsolta a valenciát a mondatmodellekkel.

A kezdetben még alapvetően szintaktikai beállítottságú Helbig (1965) számára is az idegennyelv-oktatást szolgáló mondatmodellek összeállításának a lehetősége tette vonzóvá a valenciát. A szintaktikai mondatmodellek mellett megjelent az igény a szemantikai mondatmodellek megalkotására is, főként Welke (1965) és Bondzio (1969, 1971) munkásságában. Maga Welke (1988: 14) is elismeri, hogy mindannyiukra nagy hatással volt Chomsky (1965) (vö. Welke 1988: 11–20).

4.3. A valenciaelméletek kapcsolata más nyelvészeti irányzatokkal

1. Hogyan feleltethetők meg az ige valenciájának az esetgrammatika szemantikai esetei?

2. A nem kötelező határozók (freie Angaben) felfoghatók-e szemantikai esetekként?

A valenciaelméletek keretein belül is továbbfolytatódik a válaszkeresés az esetgrammatika alapvető kérdéseire:

3. A szemantikai esetek alternatívái-e a mondatrészeknek?

4. Mi a státusa a szemantikai eseteknek?

5. Milyen kapcsolatai vannak a szemantikai eseteknek a felszíni, illetve a szemantikai struktúrával?

6. Milyen mértékben morfoszintaktikai, szituatív, szignifikatív-szemantikai természetűek az esetgrammatika esetei?

7. Kategóriák-e vagy relációk a szemantikai esetek?

8. Milyen magyarázóerővel bírnak a szemantikai esetek?

Az esetgrammatika és a valencia legszembevetőbb hasonlóságait az esetkeretek és a valenciaképletek között fedezhetjük fel, ugyanis mind a kettő az ige kiegészítőinek a számát és fajtáit határozza meg. Mindez természetesen még nagyobb hasonlóságot mutat azokban a művekben, amelyekben a szerzők tudatosan alkalmazzák a másik diszciplína modelljeit. Helbig (1976) is azt javasolja, hogy az esetgrammatika eseteit fel kell használni a logikai-

szemantikai valencia síkján, szemantikai mondatmodellek reményében. Az esetgrammatika és a valenciaelméletek integrációját javasolja többek között Fink (1978) is.

Fillmore, akit ténylegesen az esetgrammatika megalapozójának tekinthetünk, mindig is tudott a valenciáról. Már az 'eset' (case) terminust bevezető műve (Fillmore 1968) előtt is hivatkozik Tesnière-re (Tesnière 1959) mint forrására, amikor a 'case' helyett még csak 'nominal elements'-ről beszél ('nominal elements which are relevant to the subclassification of verbs') (Fillmore 1966: 22). Utána úgy tűnik, mintha csak a valenciaelméletek képviselői tudnának az esetgrammatikáról, az esetgrammatika művelői viszont csak saját táboruk nyelvészeivel lennének összahangban vagy még inkább vitában. Egy évtizeddel később Fillmore (1977a) ismét megemlékezik a valenciaelméletekről, és újra hivatkozik Tesnière-re (Tesnière 1959), majd Helbig-Schenkelre (Helbig-Schenkel 1973). Egy másik művében pedig – bírálóinak intézve megjegyzéseit – az esetgrammatikának a védelmében többek között azt is megemlíti, hogy az esetgrammatika is hozzájárult a valencia leírásához: „The theory of cases can also be seen as offering at least part of the semantic valence descriptions of verbs and adjectives, comparable to the syntactic valence descriptions given by [Tesnière, 1959; Helbig and Schenkel, 1973; etc.]” (Fillmore 1977b: 60).

Kétségtelen azonban, hogy a két teória (a kétféle teóriahalmaz?) egymás iránti vonzalma egészében véve meglehetősen egyoldalú. A valenciaelméletek képviselői azok, akik többé-kevésbé sikeresen, de megpróbálják beépíteni elméletükbe az esetgrammatika különféle irányzatait. Az egyes disszertációk szerzői általában nem mulasztják el felsorolni az esetgrammatikusokat. Nem véletlen, hogy a Chomsky-féle grammatika reakciójaként megjelent mű (Chafe 1970) németül (Chafe 1976) is hamarosan közismert lesz. Nem csoda, ha a valenciakutatók rokonra lelnek abban a műben, amely a mondatot olyan szerkezetnek tekinti, amely egy állítmányi elemből (az igéből) és általában egy vagy több nominális argumentumból (főnévből) áll; és rámutat, hogy vannak olyan alapvető igeosztályok, amelyek meghatározzák a főnevek számát és típusát a mondatban, valamint az igével való kapcsolatukat. Chafe után már természetes, hogy a valenciáról szóló művekben sorra megjelennek Chafe elméletének közvetlen folytatói is (Cook 1979, Longacre 1976). Megjelennek azonban a valenciáról szóló dolgozatokban más esetgrammatikusok is: Anderson (1971), Starosta (1979), Dik (1978) stb.

Dik egyaránt közel áll mind Chafe-hez, mind a valenciához. Csaknem ugyanazt mondja a predikátumkeretekről, amit Helbig-Schenkel (1973). Dik (1978: 29) szerint a predikátumkeretek (**predicate-frames**) a lexikonban találhatóak, és a következő információkat nyújtják:

‘(i) the form of the predicate

- (ii) the syntactic category to which the predicate belongs ...
- (iii) the number of arguments that the predicate requires
- (iv) the selection restrictions which hold for the terms which are to fill the argument slots...
- (v) the semantic function of the arguments'

Az egyetlen lényeges különbség Dik (1978), valamint Helbig-Schenkel (1973) között, hogy a Dik-féle keretek nem tartalmazzák az argumentumok szintaktikai funkcióit, mert ezeket szerinte általános szabályok adják.

A példák is azt mutatják, hogy az esetgrammatika és a valencia között mind a két irányban átjárhatók a határok, bár a valencia irányában kevesebb a határátlépők száma, vagy legalábbis közülük kevesebben vallják be, hogy átlépték azt a szinte láthatatlan határt, hogy saját védjegyük csempészárut takar. (A esetgrammatika és a valenciaelmélet kapcsolatairól lásd még Werner 1978, Welke 1988.)

A lexikai-funkcionális grammatika számos meglátása is inspiráló hatással van a valenciakutató számára, sőt a lexikai-funkcionális grammatika egyik kulcsfontosságú szakkifejezése, a '**poliadicity**' tulajdonképpen a valencia szinonimája, ami eléggé egyértelmű a terminus technicus definíciója alapján: „The poliadicity of a predicate is the number and kind of arguments it has. In the theory of lexical forms, the predicate argument structures of lexical items are represented as functions of a fixed number of grammatically interpretable arguments; that is, each predicate argument structure has *n* arguments to which grammatical functions can be assigned” (Bresnan 1981: 105).

Szükséges még a pontosabb megértéshez a 'lexikai forma' meghatározása: „A lexical form is a predicate argument structure together with an assignment of grammatical functions. An assignment of grammatical functions to a predicate argument structure **P(1,...,m)** can be represented as a list of grammatical function expressions **g1,..., gn** such that for every predicate argument *i*, there is a corresponding *gi*. A grammatical function expression is either a grammatical function name (such as SUBJ, OBJ, or TO OBJ) surrounded by one or two sets of parentheses, or the null grammatical function symbol 'O'” (Bresnan 1981: 111).

Az elmondottakat Bresnan (1981: 111) a következőképpen példázza:

- a. <(SUBJ), ((S-COMP))>   [grammatical function assignment]
- b. inquire (1, 2)   [predicate argument structure]
- c. inquire ((SUBJ), ((S-COMP)))   [lexical form]
- d. *Mary inquired who was coming.*   [example sentence]

A valenciakutatók szolidabb elméleti alapok után kutatva, eljutottak a mezőelmélethez (Trier 1931, 1934, Jolles 1934, Porzig 1934 stb.) is, ami nem

meglepő, mert a mezőelmélet általában is nagy hatással van a német nyelvészetre.

A valenciaelmélet alapfeltevései indirekt módon (az esetgrammatika révén) behatoltak mind a kognitív pszichológiába, mind a számítógépszemantikába, de találtak maguknak analóg területeket a generatív grammatikában is (vö. Welke 1988: 9).

A valencia egyre kiterjedtebb rokonságrendszere nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy többféle valenciaelméleti koncepció alakuljon ki, amelyek nemcsak a valencia fogalmában térnek el egymástól, hanem abban a grammatikaelméletben is, amelybe a valenciát beágyazni próbálják. Ma már egyértelműen megállapítható, hogy egységes valenciaelmületről nem beszélhetünk.

4.4. A többi szófaj valenciája

1. Mely szófajoknak van valenciája?
2. Az ige alárendelt tagjainak a fajtáit elkülönítő kritériumok vonatkozhatnak-e más szófajokra?

Mint említettem, már Bühler (1934: 173) is az egyes 'szóosztályok', tehát nem csupán az ige által nyitott üres helyekről beszélt, de maga Tesnière is általában a nyelvi egységek közötti függőségi viszonyokról írt.

4.5. Valencia és lexikográfia

1. Hol van a helye a valenciának: a grammatikában és/vagy a lexikonban?
2. Mivel gazdagítja a valencia a lexikográfiát?
3. Milyen mértékben különböznek a valenciából nyert lexikográfiai információk a szintaktikai (a mondatrészekkel kapcsolatos) és a szemantikai (a szemantikai jegyekre utaló) adatoktól?
4. Inkorporálhatók-e a valencialexikográfiába bizonyos kognitív és/vagy pragmatikai jellegű információk (szcénák, eseménytípusok)?

Az első kérdésre bizonyára az a helyes válasz, hogy a valencia része mind a grammatikának, mind a lexikának. Többek szerint a valencia igazi helye a grammatika és a lexika metszéspontjában található. Ha egy valenciaszótár jellemzőit kívánjuk meghatározni, elfogadhatjuk Leech (1981: 198) javaslatát, miszerint egy szócikknek mind morfológiai, mind szintaktikai, mind szemantikai információkkal kell szolgálnia. Érdekes módon azt egyetlen szerző sem említi, hogy egy valenciaszótárnak használhatónak is kell lennie. Talán ezért láttak napvilágot legtöbbször áttekinthetetlen, valamilyen elképzelt valenciaszótár számára alkotott szócikkek, mint a következők:

Stockwell et al. (1973) – nem kifejezetten a valencia keretében:

BELIEVE

+V

-ADJ

+ [_____ + NEUT + DAT -LOC -INS -AGT]

-FACT

-IMPER

-WH-S

*PASS

+ STAT-REDUCT

*RAISE-TO-OBJ

(+ positive, - negative, * obligatory, +/- optional)

Stockwell et al. (1973: 723) szerint egy címszónak a következő négy típusú jegyeket kell tartalmaznia:

(1) 'category features (e.g. verb, noun)';

(2) 'contextual features (case-frame)';

(3) 'inherent features (animate, human, abstract)';

(4) 'rule features (refer to the transformations which can apply to the lexical item'.

Az általam készített valenciaszótárban (Budai 1997) az 1. pont megvalósulása eleve biztosított, hiszen csak az ige valenciaszótáráról van szó. A 2. pontot nem tartom szükségesnek, bár ennek indoklására e helyen nem térhetek ki. A 3. pontot illetően a legfontosabb jegyeknek az **élő-élettelen**, az utóbbin belül pedig a **konkrét-absztrakt** jegypárt tartom. Megfigyeléseim egybeesnek Rot megállapításával: „Azon főnevek alosztályai, melyeket lexikai-grammatikai valenciájuk közös volta alapján különítettek el, feltehetően a következők: élő főnevek ('antropónimák' és 'faunonimák') és élettelenek (konkrétak és nem konkrétak)” Rot (1984: 463).

(Az 'élő' szétválasztása 'antropónimá'-ra és 'faunonimá'-ra nem tűnik igazán fontosnak a határokat állandóan elmosó, de a nyelvben sűrűn előke-rülő metaforákra gondolva.)

A 4. pontot igen lényegesnek tartom, és a valenciaszótárban igyekeztem minél több adatot megadni egy-egy igei lexéma transzformációs lehetőségeit illetően. Nem minden transzformációs művelet tartozik azonban a valencia hatáskörébe.

Emons (1974: 177–178) – kimondottan egy valenciaszótárra gondolva javasolja az alábbi szerkezetű képleteket:

believe 12

S12[P12+E1[NOM1/ES1]+E2[NOM2/ES2[that]]]

(1) I believe that story.

(2) I believe that you come.

believe 13

S13[P13+E1[NOM1/ES1]+E3[NOM3][in]/IK3[in+ -ing]/ES3[in]]

(1) I believe in the bible.

(2) I believe in going to the doctor. stb.

Gyakorlati hasznuk csak a példamondatoknak van egy ilyen valenciaszótárban. A képletek is főként csak a példamondatra támaszkodva értelmezhetők különösebb fejtörés nélkül. Helye lehet persze a szakirodalomban olyan valenciaszótáraknak is, amelyek nem pedagógiai indíttatásúak. Addig nincs is semmi probléma, amíg a szerző is annak tartja művét, ami.

Azt kétkedem, hogy egy valenciaszótár következetesen elláthassa használóját pragmatikai információkkal is. Ismét csak Leechre kell hagyatkoznom, ha az anyanyelvi beszélők igen változatos reagálására gondolok egy-egy valenciajelenséggel kapcsolatban. A valenciát illetően Leech megállapítása szerintem helytálló: „it is a model of competence rather than of performance” (Leech 1981: 202).

Konkrét esetekben természetesen akár egyértelműen is azonosíthatók egy-egy valenciajelenség pragmatikai jellegű tulajdonságai, de mindezek a tulajdonságok kevés általánosítható információval szolgálhatnak egy valenciaszótár számára.

Tudomásom szerint eddig a következő, a hasznossági szempontot is figyelembe vevő valenciaszótárak láttak napvilágot: Helbig-Schenkel (1969, 1973) (a német ige valenciaszótára), Sommerfeldt-Schreiber (1974) (a német melléknév valenciaszótára), (1977) (a német főnév valenciaszótára) Apreszjan–Páll (1982) (az orosz ige valenciaszótára kontrasztív alapon, magyar anyanyelvűek számára), Mel’cuk et al. (1984) (a francia nyelv valenciaszótára), Mel’cuk-Zholkovskii (1984) (az orosz nyelv valenciaszótára), Budai (1997) (az angol ige valenciaszótára) de idesorolható több szempontból a BBI (1986) is.

A témával kapcsolatos fontos tanulmányok: Apresyan et al. (1969), Apresjan et al. (1973), Mel’cuk (1984), Benson et al. (1986), Herbst (1987), Ilson (1987).

Az idézett művek bibliográfiája

- Abramov, B. (1971), Zur Paradigmatik und Syntagmatik der syntaktischen Potenzen: *Helbig* 1971. 51–66.
- Admoni, W. G. (1979), Grammatik bleibt Grammatik: **Linguistische Studien, Reihe A 63**. Berlin.
- Allen, R. L. (1966): **The Verb System of Present-Day American English**. The Hague; Paris: Mouton.
- Allerton, D. J. (1982): **Valency and the English Verb**. London; New York: Academic Press.
- Anderson, J. M. (1971): **The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory**. (**Cambridge Studies in Linguistics 4.**) Cambridge [Eng.]: University Press.
- Anthony, Jr., E. M. (1954), An exploratory inquiry into lexical clusters: **American Speech 29**.
- Arnold, L. A.–V. Sinemus–R. Dietrich–S. Kanngiesser (Hrsg.) (1974): **Sprachwissenschaft. Band II**. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.
- Bach, E.–R. T. Harms (eds.) (1968): **Universals in Linguistic Theory**. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Apresyan, Yu. D.–Mel'cuk, I. A.–Zolkovsky, A. K. (1969), Semantics and lexicography: towards a new type of unilingual dictionary: **Studies in Syntax and Semantics**. Dordrecht: Reidel. 1–33.
- Apresyan, Yu. D.–Mel'cuk, I. A.–Zolkovsky, A. K. (1973), Materials for an explanatory combinatory dictionary of Modern Russian: Kiefer (ed.) (1973). 411–438.
- Apreszjan, J. D.–Páll E. (1982): **Orosz ige–magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások 1–2**. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Balogh P. (1888), Az ige szereplése a mondatban: *Nyelvőr* 17. 294–300, 342–354, 393–400, 439–443.
- Baum, R. (1976): „Dependenzgrammatik.” **Tesnière's Modell der Sprachbeschreibung in wissenschaftsgeschichtlicher und kritischer Sicht**. Tübingen: Niemeyer.
- Behaghel, O. (1924): **Deutsche Syntax**. Band II. Heidelberg.
- BBI (1986): Benson, M.–E. Benson–R. Ilson (1986): **The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations**. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.
- Benson, M.–E. Benson–R. Ilson (1986): **Lexicographic Description of English**. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.
- Biere, B.U. (1976), Ergänzungen und Angaben: Schumacher (1976). 129–173.
- Bolinger, D. (1965), The atomization of meaning: *Language* 41. 555–573.
- Bondzio, W. (1967): **Untersuchungen zum attributiven Genitiv und zur Nominalgruppe in der deutschen Sprache der Gegenwart**. Berlin. (Habilitationsschrift.)

- (1969), Das Wesen der Valenz und ihre Stellung im Rahmen der Satzstruktur: **Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe 2.** Berlin.
- (1971), Valenz, Bedeutung und Satzmodelle: Helbig (1971). 85–103.
- Brassai S. (1863–65), A magyar mondat II–III.: **Magyar Akadémiai Értesítő. A Nyelv- és Széptudományi Osztály Közönye 3.** 3–128, 173–409.
- (1873): **Paraleipomena kai diorthoumena.** Pest.
- Bräuer, R. (1974), Die Valenztheorie. Ihre Geschichte, ihr aktueller Stand und ihre Möglichkeiten: **Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe 23.** 267–280.
- Bresnan, J. (1981), Poliadicity: Part I of a theory of lexical rules and representations: Hoekstra et al. (1981). 97–121.
- Budai L. (1984), Az angol ige, melléknév és főnév valenciája: **Anglisztikai Napok '83. Tanulmányok az anglisztika tárgyköréből 3.** Szerk. Korponay B. 69–79.
- (1986), The role of valency theories in English language teaching: **Lingua 802. English.** Budapest: Karl Marx University of Economic Sciences. 33–47.
- (1987), A szekunder alany- és tárgyválasztás néhány esete az angolban és a magyarban: **Acta Academiae Paedagogicae Agriensis 18/1.** Szerk. Budai L. 3–18.
- (1997): **A Morphosyntactic Valency Dictionary of English Verbs.** Veszprém: VEK.
- Bühler, K. (1934): **Sprachtheorie.** Jena.
- Chafe, W.L. (1970): **Meaning and the Structure of Language.** Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Chomsky, N. (1965): **Aspects of the Theory of Syntax.** Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.
- Cole, R.W. (ed.) (1977): **Current Issues in Linguistic Theory.** Bloomington: Indiana University Press.
- Cole, R.W.–J.M. Saddock (eds.) (1977): **Syntax and Semantics, Vol. 8: Grammatical Relations.** New York: Academic Press.
- Cook, W. A. (1979): **Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970–1978).** Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Dik, S. (1978): **Functional Grammar.** (North-Holland Linguistic Series 37). Amsterdam: North-Holland.
- Dineen, F.P. (ed.) (1966): **Report on the Seventeenth Annual Round Table Meeting on Linguistics Language Studies.** (Monograph Series on Languages and Linguistics 19.) Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Elekfi L. (1966), Az igék szótári ábrázolásáról. **Szótártani tanulmányok.** Szerk. Országh L. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Emons, R. (1974): **Valenzen englischer Prädikatsverben.** (Linguistische Arbeiten 22.) Tübingen: Niemeyer.
- (1976): **Valenzgrammatik für das Englische: eine Einführung.** (Anglistische Arbeitshefte 16.) Tübingen: Niemeyer.
- Engel, U. (1982): **Syntax der deutschen Gegenwartssprache.** Berlin: Schmidt.
- Engelien, A. (1902): **Grammatik der neuhochdeutschen Sprache.** Berlin.
- Erben, J. (1960): **Abriß der deutschen Grammatik.** 3., dg. Auflage. Berlin.

- Eroms, H.-W. (1981): **Valenz Kasus und Präpositionen**. Heidelberg: Winter.
- Fillmore, C.J. (1966), A proposal concerning English prepositions: Dineen (1966). 19–33.
- (1968), The case for case: Bach-Harms (1968). 1–88.
- (1977a), Topics in lexical semantics: Cole (1977). 76138.
- (1977b), The case for case reopened: Cole - Saddock (1977). 59–81.
- Fink, S.R. (1978), Case grammar and valency theory at a stalemate? Their relevance for semantic theory: Werner (ed.) (1978). 177–190.
- Flämig, W. (Hrsg.) (1972): **Skizze der deutschen Grammatik**. Berlin.
- Francis, W.N. (1956), Resolution of structural ambiguity by lexical probability: The English double object: **American Speech** 31.
- Giering, D.–G. Graustein–A. Hoffmann–H. Kirsten–A. Neubert–W. Thiele (1977): **English Grammar. A University Handbook**. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Glinz, H. (1952): **Die innere Form des Deutschen. Eine neue deutsche Grammatik**. Bern.
- Groot, A.W. de (1949): **Structurele syntaxis**. Den Haag: Servire.
- Gruber, J.S. (1976): **Lexical Structures in Syntax and Semantics**. Amsterdam: North-Holland; New York: American Elsevier.
- Günther, H. (1974): **Das System der Verben mit BE- in der deutschen Sprache der Gegenwart**. Tübingen.
- Héjjas Z. (1970), G. Helbig–W. Schenkel: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1969: **Idegen Nyelvek Tanítása** 6. 191–193.
- Helbig, G. (1965), Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts: **Deutsch als Fremdsprache** 2. 10–23.
- (Hrsg.) (1971): **Beiträge zur Valenztheorie**. Halle (Saale).
- (1973): **Geschichte der neueren Sprachwissenschaft**. München: Hueber. [2. kiad.; 1. kiad. Leipzig: Enzyklopädie, 1971.]
- (1976), Valenz, Semantik und Satzmodelle: **Deutsch als Fremdsprache** 2. 99–106.
- (1979), Zum Status der Valenz und der semantischen Kasus: **Deutsch als Fremdsprache** 2.
- (1982): **Valenz – Satzglieder – semantische Kasus – Satzmodelle**. Leipzig.
- (1983), Valenz und Lexikographie: **Deutsch als Fremdsprache** 3.
- Helbig, G.–W. Schenkel (1969): **Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben**. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- (1973): **Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben**. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Herbst, T. (1983): **Untersuchungen zur Valenz englischer Adjektive und ihrer Nominalisierungen**. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- (1987), A proposal for a valency dictionary of English: Ilson (ed.) (1987).
- Hessky R. (1971), A német ige „vegyértéke”: **Idegen Nyelvek Tanítása** 6. 185–189.
- Heyse, J.C.A. (1908): **Deutsche Grammatik**. Hannover/Leipzig.

- Hockett, C.F. (1958): **A Course in Modern Linguistics**. New York.
- Hoekstra, T.–H. van der Hulst–M. Moortgat (eds.) (1981): **Lexical Grammar**. Dordrecht/Cinnaminson: Foris.
- Hoppenbrouwers, G.A.J.–P.A.M. Seuren–A.J.M.M. Weijters (eds.) (1985): **Meaning and the Lexicon**. Dordrecht/Cinnaminson: Foris.
- Ilson, R.F. (ed.) (1987): **A Spectrum of Lexicography. Papers from AILA, Brussels, 1984**. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Irteneva, N.F. (1971), Valenz und Satztiefenstruktur: Helbig (1971).
- Jolles, A. (1934): **Antike Bedeutungsfelder**. (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 58.) Halle.
- Juhász J. (1977), Még egyszer a német nyelv valenciaelméletéről: **Idegen Nyelvek Tanítása** 4. 118–121.
- Kacnel'son, S.D. (1948), O grammaticeskoy kategorii: **Vestnik Leningradskogo Universiteta (Serija istorii, jazyka i literatury)** 2. 114–134.
- Kalmár E. (1898), Állítmány és alany: **Nyelvtudományi Közlemények** 28. 129–147, 280–303, 392–412.
- Károly S. (1963), Tesnière szintaxisa és a szintaxis néhány kérdése: **Általános Nyelvészeti Tanulmányok I**. Budapest: Akadémiai Kiadó. 161–186.
- Katz, J.J.–J.A. Fodor (1963), The structure of a semantic theory: **Language** 39. 170–210.
- Kéri H. (1977), A valenciaelmélet és az iskolai nyelvoktatás: **Idegen Nyelvek Tanítása** 2. 41–48.
- Kiefer, F. (ed.) (1973): **Trends in Soviet Theoretical Linguistics**. Dordrecht: Reidel.
- (1984a), A magyar aspektusrendszer vázlata: **Általános Nyelvészeti Tanulmányok** 15. 127–149.
- (1984b), Zsilka János, De constructione. Történet és állapot egysége a nyelvben: **Nyelvtudományi Közlemények** 86. 272–284.
- Koenig, E. (1972–73): **Englische Syntax 1–2**. Frankfurt am Main: Athenaeum.
- Korhonen, J. (1977): **Studien zu Dependenz, Valenz und Satzmodell. 1–2**. Bern: Peter Lang.
- Lapinskas, S. (1984): **Zu den Beziehungen zwischen Argument, Kasusrolle und Aktant am Beispiel der Realisierung des Lokativs: bei ausgewählten deutschen Verben des Zustandes und der Fortbewegung**. Leipzig: Univ., Sekt. Germanistik. (Dissertation A.)
- Leech, G. (1981): **Semantics: the Study of Meaning** (2nd ed.). Harmondsworth, Middx: Penguin Books.
- Lindgren, K.B. (1983), Zu den Beziehungen zwischen den Ebenen der Sprache: **Linguistische Studien, Reihe A** 107(1). Berlin.
- Longacre, R.E. (1976): **An Anatomy of Speech Notions**. Lisse: Peter de Ridder Press.
- Maas, U. (1974), Dependenztheorie: Arnold et al. (1974). 257–275.
- Matthews, P.H. (1981): **Syntax**. Cambridge; New York: University Press.

- Meiner, J.W. (1781): **Versuch einer an der menschlichen Sprache abgebildeten Vernunftlehre oder philosophische und allgemeine Sprachlehre.** Leipzig.
- Mel'cuk, I.A. (1984), Lexical functions in lexicographic description: **Proceedings of the VIIIth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society.** Berkeley: UCB. 427–444.
- Mel'cuk, I.A.–N. Arbatchewsky–Jumarie [et al.]; rédaction, André Clas (1984): **Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain.** Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Mel'cuk, I.A.–N.V. Percov (=Pertsov) (1973): **Poverxnostno-sintaksiceskie otnosenija v anglijskom jazyke.** Moskva: Institut Russkogo jazyka AN SSR [PP PGEPL, 43].
- (1987): **Surface Syntax of English: A Formal Model within the Meaning-Text Framework.** Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Mel'cuk, I.A.–A.K. Zholkovskii (1984): **Tolkovo-kombinatornyi slovar sovremennogo russkogo iazyka: opyty semantiko-sintaksicheskogo opisaniia russkoi leksiki.** Wien: Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien.
- Molnár I. (1973), A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója: **Általános Nyelvészeti Tanulmányok IX.** Budapest. Akadémiai Kiadó. 123–146.
- Mühlner, W. (1975), Problem der Satzsemantik und Satzstruktur: **Linguistische Studien, Reihe A 14.** Berlin.
- (1984), Text und Kommunikation: **Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 37.** 173–178.
- Mühlner, W.–D. Radtke (1971): **Grundlegungen einer Theorie der syntaktischen Synonymie einfacher Sätze in der russischen Sprache der Gegenwart.** Greifswald. (Dissertation.)
- Nikula, H. (1976), Verbvalenz: Untersuchungen am Beispiel des deutschen Verbs mit einer kontrastiven Analyse Deutsch-Schwedisch: **Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Germanistica Upsaliensa 15.** Uppsala.
- (1986): **Dependenzgrammatik.** Malmö: Liber.
- Pittman, R.S. (1954): **A Grammar of Tetelcingo (Morelos) Nahuatl.** Language Dissertation 50.
- Porzig, W. (1934), Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen: **Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 58.** 70–97.
- Roberts, J. (1981), Rewriting a standard dictionary entry in valency dictionary format: **British Association for Applied Linguistics Newsletter 11.** 1–15.
- Roberts, P. (1964): **English Syntax.** New York: Harcourt Brace.
- Rosengren, J. (1978), Status und Funktion der tiefenstrukturellen Kasus: **Beiträge zur Problemen der Satzglieder.** Leipzig.
- Ross, J.F. (1981): **Portraying Analogy. (Cambridge Studies in Philosophy.)** Cambridge: Cambridge University Press.
- Rot S. (1984a), Az igék szintaktikai valenciája a mai angol nyelv makrorendszerében: **Filológiai Közlöny 30.** 458–476.
- (1984b), R. Emons: Valenzgrammatik für das Englische: Eine Einführung. Anglistische Arbeitshefte 16. Tübingen: Niemeyer: **Filológiai Közlöny 2–3.** 127.

- Saussure, F. de (1967): **Bevezetés az általános nyelvészetbe**. Budapest: Gondolat.
- Schippan, T. (1975): **Einführung in die Semasiologie**. Leipzig.
- Schubert, K. (1987): **Metataxis. Contrastive Dependency Syntax for Machine Translation**. Dordrecht, Holland; Providence R.I., U.S.A.: Foris.
- Schumacher, H. (Hrsg.) (1976): **Untersuchungen zur Verbvalenz: eine Dokumentation über die Arbeit an einen deutschen Valenzlexikon. (Forschungsberichte des Instituts für Deutsche Sprache, Mannheim, 30.)** Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr.
- Schumacher, H.-N. Trautz (1976), Bibliographie zur Valenz und Dependenz: Schumacher (1976). 314–343.
- Smereka, K. (1986): **Valenztheorie und Sprachvergleich im Bereich ausgewählter Verbfelder des Deutschen und Polnischen**. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Somers, H.L. (1987): **Valency and Case in Computational Linguistics**. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sommerfeldt, K.E.–H. Schreiber (1974): **Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjective**. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- (1977): **Wörterbuch der Valenz und Distribution der Substantive**. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Stepanowa, M.D. (1971), Die „innere Valenz“ des Wortes und das Problem der linguistischen Wahrscheinlichkeit: Helbig (1971).
- Starosta, S. (1979), The end of phrase-structure as we know it: **University of Hawaii Working Papers in Linguistics 11**. 1. 59–76.
- Stockwell, R.P.–P. Schachter–B.H. Partee (1973): **The Major Syntactic Structures of English**. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Tarvainen, K. (1981): **Einführung in die Dependenzgrammatik**. Tübingen: Niemeyer.
- Tesnière, L. (1953): **Esquisse d'une syntaxe structurale**. Paris: Klincksieck.
- (1959): **Éléments de syntaxe structurale**. Paris: Klincksieck.
- Theisz Gy. (1888), A nyelvtanítás reformjához: **Országos Középiskolai Tanár-egyesületi Közlöny 21**. (1887–1888). Budapest.
- Thiele, W. (1972): **Möglichkeiten der Beschreibung von Complement und Sentence Modifier im englischen Satz. [Band I–II.]** Leipzig. (Dissertation.)
- Tóth P.L. (1933): **A mondatok grafikai ábrázolása**. Dombóvár.
- Trier, J. (1931): **Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: die Geschichte eines sprachlichen Feldes**. Heidelberg: Winter.
- (1934), Das Sprachliche Feld: **Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung 10**. 428–449.
- Van der Elst, G. (1982), Verbsemantik: Zur Theorie und Praxis einer Analyse aufgrund von semantischen und syntaktischen Gebrauchsregeln, dargestellt am Beispiel der Aufforderungsverben des Deutschen: **Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 41**. Wiesbaden.
- Van Megen, J. (1985): Dependency grammar, valence and the bilingual lexicon: Hoppenbrouwers et al. (1985). 170–178, 483–509.

- Vater, H. (1978), On the possibility of distinguishing between complements and adjuncts: Abraham (ed.) (1978).
- Viehweger, D. (Hrsg.) (1977), Probleme der semantischen Analyse: **Studia Grammatica XV**. Berlin.
- Welke, K.M. (1965): **Untersuchungen zum System der Modalverben in der deutschen Sprache der Gegenwart. Ein Beitrag zur Erforschung der funktionaler und syntaktischer Beziehungen**. Berlin.
- (1988): **Einführung in die Valenz- und Kasus-theorie**. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Werner, A. (ed.) (1978): **Valence, Semantic Case and Grammatical Relations 1**. Amsterdam: John Benjamins.
- Wittgenstein, L. (1953): **Philosophical Investigations**. Trans. by G.E.M. Anscombe. New York: Macmillan.
- Wotjak, B. (1982a), Untersuchungen zur Inhalts- und Ausdrucksstruktur ausgewählter deutschen Verben des Beförderns: **Linguistische Studien, Reihe A 103**. Berlin.
- (1982b), Zur Darstellung der Zuordnungsbeziehungen zwischen formal-grammatischer Ausdrucksstruktur und propositional semantischer Inhaltsstruktur (am Beispiel ausgewählter Verben des Beförderns): **Deutsch als Fremdsprache 2**.
- Wotjak, G. (1977): **Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung. Ein Beitrag zur Gegenstand und Methode der modernen Bedeutungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der semantischen Komponentenanalyse**. Berlin.
- (1983), Zu den Zuordnungsbeziehungen von Inhalts- und Ausdrucksstruktur: **Linguistische Studien, Reihe A 107(1)**. Berlin.